

SUURSIIVOUS

eli

tutkimus vanhusten kotisiivoustyön haasteista

Tanja Kuronen

Sosiaalipolitiikan pro gradu -tutkielma
7.11.2005

Helsingin yliopisto
Yhteiskuntapolitiikan laitos

Päijät-Hämeen ja
Itä-Uudenmaan sosiaalialan
osaamiskeskus Verso 2006

Sisältö

ALUKSI	5
1 Kotisiivoustyö tutkittavana	7
1.1 Tutkimusongelma	7
1.2 Lähtökohta ja ”aineisto”	8
1.3 Metodi	12
2 Siivous ja koti	17
2.1 Kotona vai kodissa	17
2.2 Siivous osana kotia	19
3 Hoivaa, palvelua — vai pelkkää siivousta?	22
4 Kotisiivous työnä	28
4.1 Kotisiivous alhaisen statuksen työnä	28
4.2 Hoivasuhde epäsymmetrian lähteenä?	31
4.3 Kotisiivous naisten luonnollisena ”työnä” ja taitona	38
4.3.1 Naisen työ	39
4.3.2 Naisen taito	44
5 Töissä toisen kotona	48
5.1 Kotiapu julkisen ja yksityisen risteyksessä	49
5.2 Kehityskulku julkisesta yksityiseen	52
5.3 Hyvinvointivaltion ja hoivan sopimuksia	54
6 Kotiavun järjestämisen mahdollisuuksia	57

7 Yhteenveto ja keskustelua	62
Lopuksi	66
LÄHTEET	68

ALUKSI

Suunnitellessani siivousta lapsi- ja eläinpitoisessa kodissani joudun tavoitteineni suuruudenhulluuden valtaan. Suunnittelen peseväni huushollin lattiasta kattoon, mutta ryhtyessäni toimeen joudun etenemään ”selkä edellä” puuhasta ja huoneesta toiseen: Laskettuani lattianpesiveden ämpäriin huomaan, että ensin pitääkin imuroida. Ennen imurointia on tyhjennettävä lattiat tavaroista, mutta niille ei löydy tilaa hyllyistä. Jotta hyllyihin saisi tilaa, täytyy joitakin tavaroita varastoida vaatehuoneeseen. Vaatehuone on kuitenkin niin täynnä, että se pitää tyhjentää osittain kellarikomeroon, josta täytyy ensin viedä tavaroita kierrätyskeskukseen. Autoon ei kuitenkaan mahdu mitään, ennen kuin talvirenkaille löytyy säilytyspaikka. Kellariin ehkä? Pesuvesien jäähtyessä päätän vain reippaasti aloittaa jostain antamatta edessä häämöttävän umpikujan häiritä. Valitseen aloituskohteeksi oman työpöytäni, jonka sotku häiritsee eniten jokapäiväistä elämäni. Perkaan paperipinon toisensa jälkeen, mutta kun siivoukseen varaamani aika on lopussa, huomaan, että pöydässä riittäisi töitä vielä viikoksi, ja ettei siivouspanokseni näy missään.

Tämän tutkimuksen kanssa kävi samalla tavalla. Aloitin työni vanhusten kotipalveluja tarjoavassa järjestössä samoihin aikoihin yliopisto-opintojeni kanssa. Mummojen vessoja kuuratessani ja sosiaaligerontologiaan ja kolmanteen sektoriin erikoistuvien opintojeni edetessä pääni alkoi täyttyä tutkimusaiheesta, jonka kuvittelin pystyväni purkamaan paperille kokonaisuudessaan. Viaton aikomukseni oli tutkia kolmannen sektorin soveltuvuutta vanhushpalveluihin, joista aion ottaa siivouksen esimerkinomaiseen tarkasteluun. Aloitin tutkimukseni suunnittelun ”ylhäältä”, kolmannen sektorin teoriasta ja sen asemasta hyvinvointivaltiossa, ekonomistisen ja eettisen yleisen tason vuoropuhelusta, oikeudenmukaisuuskysymyksistä sekä yleisistä väestönkehitys- ja työllisyysnäkymistä, ja koetin edetä ”alaspäin”, vanhushpalveluihin ja siivoukseen. Tutustuessani kirjallisuuteen tunsin kuitenkin loittonevani tutkimuskohteestani: en edennyt ”alaspäin”

vaan poispäin. Minulle hahmottui ongelmien laaja kenttä, mutta konkreettisen kohteeni paikka katosi näkyvistä. Monet lukemistani teksteistä tuntuivat päättyvän siihen, mistä minun piti aloittaa: ”Tätä-ja-tätä sietäisi tutkia, tämän-ja-tämän kaltaiset lähestymistavat ja näkökulmat puuttuvat”; mikrososiologiaa, käytäntöä ja uudenlaisia toiminnan muotoja peräänkuulutettiin monen viisaan artikkelin loppulauseessa. Lukemani tekstit perustelivat käytännöllisen lähestymistavan ja ”pienen tutkimuskohteen” valintaa, mutta eivät tuntuneet auttavan varsinaisen tutkimuskysymyksen tarkastelussa.

Jätin suuret suunnitelmat odottamaan järeämpää tutkimuskokemusta ja -kalustoa, lopetin väkinäisen teoreettisen pyörittelyn ja ohjaajani Antti Kariston rohkaisemana aloitin ”työpöydästäni”, käytännön siivouksesta. Silva Tedren (1999) väitöskirjasta löysin pelastuksen triviaalin aiheeni tuottamalta häpeältä ja ”tieteellisen oikeutuksen” valinnalleni aloittaa pienestä ja läheltä: ”Oleellista (...) on kehittää metodi, joka tekee mahdolliseksi aloittaa sieltä, missä naiset ovat.” Tämän Dorothy Smithin ajatuksen tavoite on Tedren (1999, 34) mukaan nostaa esiin naisten kokemuksia ja kritisoida sosiologian esitystapaa. Puuttumatta (vielä) Smithin lausunnon emansipatoriseen lataukseen otan lauseen tutkimukseni lähtökohdaksi. Olen paitsi opiskelija, äiti ja nainen, myös tehnyt sitä käytännön työtä, jota tutkin. Aloitan siis sieltä, missä itse olen: omasta työkokemuksestani vanhusten kodeissa ja kokemuksen mukanaan tuomista ”aivopoluista” kaoottiseen ja laajaan, monien mukaan murenevaankin hyvinvoinnin ja elämisen kenttään.

Luku 1

Kotisiivoustyö tutkittavana

1.1 Tutkimusongelma

Väestö vanhenee, ja vanhenevan väestön toivotaan asuvan kotonaan mahdollisimman kauan. Monet kotonaan asuvat vanhuksat selviävät arkisista toimistaan ilman apua, monet eivät. Tässä tutkielmassa hahmottelen vanhusten kotisiivoustyötä ja etsin vanhusten kotisiivouksen tekijää. Aihe voi vaikuttaa ensivilkaisulla pieneltä ja triviaalilta. Tutkimuskysymyksen käsitteiden erittely paljastaa kuitenkin, että pieni ja triviaali kysymys voi olla paitsi tärkeä ja ajankohtainen tutkimuskohde myös ikkuna tai ”sisäänmenoaukko” laajoihin, vanhoihin ja perustaviin yhteiskunnallisiin kysymyksiin. Tutkimuskysymyksen ensimmäinen käsite ”vanhuksat” asettaa tutkimuksen sosiaaligerontologian kenttään, jossa vanhuudelle ja siihen liittyville teemoille tarjotaan erityinen asema tutkimuskohteena. Toinen käsite ”koti” avaa mm. keskustelun sukupuolisopimuksesta sekä julkisesta ja yksityisestä sfääristä, joiden välinen rajanveto juontaa juurensa jo antiikin Kreikan polis-oikos-jaosta. Koska tutkin vanhusten kotisiivousta (jonkun muun kuin asukkaan itsensä tekemänä) työnä, kuvaan astuvat mukaan myös sukupolvisopimukset, sekä julkisen ja yksityisen kohtaaminen *toisen* kotona. Toisen ihmisen kodissa eivät päde julkisen eivätkä yksityisen sfäärin säännöt sellaisenaan, vaan ne sekoittuvat ja muotoutuvat uudelleen. ”Siivoukseen” liittyvät kysymykset paitsi työstä ja ei-työstä, professionaalisuudesta ja työn statuksesta, myös ns. luonnollisista ja sukupuolittuneista töistä, joiden eriytyneisyyttä, asemaa ja muutosta voidaan tarkastella aina esihistoriasta asti. Viimeinen käsite, ”tekijä”, muokkaa tutkimuskysymyksen monella tapaa sosiaalipoliittiseksi, jopa eettiseksi. ”Hyvinvointityön

ammattien muuttuessa on syytä kysyä, ketkä siivoavat ja kylvettävät silloin, kun ihminen itse ei pysty ja millaisissa yhteiskunnallisissa asemissa he tuota työtä tekevät” (Tedre 2004, 81).

Tutkimuskysymyksen käsitteet limittyvät toisiinsa, hajoavat ja liukuvat käsitteiden välillä saaden erilaisia merkityksiä. Vanhukset ovat ihmisiä, erilaisia miehiä ja naisia, kodilla on erilainen merkitys eri ihmisille, sukupolville, sukupuolille ja yhteiskuntaluokille, ja tämä merkitys muuttuu iän myötä. Siivous itsessäänkin jakautuu yksityisiin ja julkisiin tiloihin, ja etsimäni siivouksen tekijät ovat ihmisiä, erilaisia miehiä ja naisia erilaisine käsityksineen vanhuksista, kodista, siivouksesta ja työstä, velvollisuuksista ja oikeuksista, sukupolvista ja sukupuolista, hyvinvoinnista ja yhteiskunnasta.

Tutkimuksessani etsin siis vanhuksen kotisiivouksen tekijää yleensä, ja erityisesti hyvinvointivaltiossa, joka vähentää julkisten palvelujen tarjontaa. Tutkimusongelma tiivistettynä yhteen lauseeseen voisi olla *vanhusten kotisiivouksen tekijän ja tekijyyden taustaoletuksia ja edellytyksiä niukentuvassa hyvinvointivaltiossa*. Koetan paikantaa siivousta ja siivoojaa teoreettisen löytöretken avulla. Tutkimusongelman voi pukea myös kysymyksiksi: Voiko toisen kotona siivoaminen olla jonkun velvollisuus? Onko siivoaminen ylipäätään välttämätöntä, onko siivouskyvyttömällä vanhuksella oikeus saada siivousapua, onko siivous hoivapoliittinen kysymys, mikä on niukkeen hyvinvointivaltion vastuu? ”Ihmisille itselleen, yksityisille yrityksille ja kansalaisyhteiskunnalle esitetään nykyistä suurempaa roolia ja vastuuta myös vanhuksista huolehtimisen järjestelyissä” (Tedre 1999, 22). Voidaanko siivous huoletta yksityistää markkinoiden, naapurivun ja omaisten hoidettavaksi, ja millä perusteilla?

1.2 Lähtökohta ja ”aineisto”

Työskentelin siis vanhusten kotipalvelujärjestössä yliopisto-opintojen ohella. Siivosin ja hoivasin muutaman tunnin viikossa espoolaisvanhusten kodeissa. Imuroin ja pesin lattioita, tamppasin mattoja, kuurasin vessoja, pesin ikkunoita, tuuletin, suihkutin, ulkoilutin, kampsin, rasvasin ja käytin vessassa vaikeasti liikkuvia tai pyörätuolissa istuvia vanhuksia, laitoin ruokaa, hoidin asioita ja vein roskat mennessäni. Vaihtaessani vuodevaatteita ja imuroidessani aamutossuja keskustelin kaikesta sään ja kuoleman välillä. Tapasin enemmän asiakkaita kuin työtovereitani, joita en perehdytyksen jälkeen nähnyt

juuri muulloin kuin jatkokoulutusilloissa kerran kuussa. Porehdytys työhön käsitti neljä iltaa luentoja ja tehtäviä ennen asiakastyön aloittamista. Varsinaisen työn opetti käytäntö.

Tässä tutkimuksessa käsiteltävät teemat olen löytänyt pohtiesani ”solmukohtia”, joiden eteen jouduin työssäni. Kuvaan solmut pienten kertomusten muodossa, joista olen eettisistä syistä parhaani mukaan häivyttänyt näkyvistä sekä asiakkaan että järjestön, jonka välityksellä työskentelin. Solmukohdilla tarkoitan sellaisia asiakas-kohtaamisten tilanteita tai keskusteluja, jotka saivat minut vihaiseksi, hämmentyneeksi tai liikuttuneeksi ja useimmiten sanattomaksi ja ”solmuun”. En tajunnut, mistä oli kyse, en tiennyt, miten toimia ja mitä sanoa.

Esittelen ”osallistuvan havainnoinnin keinoin hankkimani” (ks. metodi) aineiston pienoiskertomuksina. Tarkoitukseni on välittää siivoustyötä tehdessä kokemani hämmennys lukijalle sellaisena kuin sen itse koin. Otan tämän jälkeen kertomuksia tai niiden osia esiin uudelleen, yksitellen tai ryppäinä, kun käsittelen tutkimukseni teemoja. Kertomukset voidaan käsitellä ikkunoiksi tai sisäänmenoaukoiksi noihin teemoihin. Pienissäkin kohtauksissa on kyse monenlaisista jännitteistä ja näkökulmasta riippuen niille voidaan esittää monenlaisia tulkintoja. Yhdessäkin kertomuksessa voi olla ainesta moneen teemaan.

Nämä pieninä kertomuksina esitetyt solmukohdat ovat siis tämän tutkimuksen empiirinen aineisto. Monet kertomukset ovat koosteita useammasta tilanteesta, ja jotkut vivahteet jopa kuvitteellisia. Kaikki kuvailemani tuntemukset sen sijaan ovat omiani, samoin niistä tehdyt tulkinnat. En ole keskustellut tuntemuksista tai tulkinnoista asiakkaan tai järjestön kanssa, joten ne voivat olla ”vääriä”, tai ainakin ne ovat voineet herätä ilman toisen osapuolen intentiota. Pohdin aineistoa, metodia ja metodologiaa kertomusten jälkeen.

a) Herään tuntia liian aikaisin kylmässä hiessä. En näe kunnolla, silmäni ovat lasittuneet yhtämittäisestä heräilystä. Olen menossa aamuseitsemäksi asiakkaan luo omilla avaimilla ja se on pelottavinta kaikesta. Asiakas voi olla missä tahansa, en tiedä löydäkö häntä, jospa hän on loukkaantunut tai kuollut. Nukkuvakin asiakas on pelottava. Jos aloittaessani työtäni elättelinkin mielikuvaa hoitajasta ”viileänä kätenä otsalla”, niin nyt lähdän töihin kuin sotaan, rohkeuteni ja velvollisuudentunteeni rippeitä kooten, toivoen jalkojeni kuljettavan minut töihin kuuntelematta muun kropsan kirkuvaa hanttiinpanemista. Vasta kun asiakas on silmien edessä ja kosketusetäisyydellä,

huonosti nukuttu yö ja pakotettu töihin tulo painuvat pois otsalohkosta. Asiakaskin on nukkunut huonosti, huutanut yöllä lapsiaan ja hoitajia. Puristaa kättäni ja hymyilee. Siinäähän sinä olet, pelkäsin, ettet tulisi ollenkaan. Paistaisitko munia?

b) Seison hetken asiakkaan oven takana ennen kuin soitan ovikelloa. Kääntyisin mieluummin pois. On pakko mennä, kun olen luvannut ja tiedän, että minua odotetaan. En kuitenkaan tiedä, mitä on vastassa. Onko asiakas järjissään ja aseeton, millä tuulella hän on, onko odottanut koko päivän ja ehtinyt tuskastua odottaessaan? Laitan aivot hetkeksi narikkaan ja painan ovikelloa. Säikähdän, kun ovi aukeaa automaattisesti. Sisältä lemahtaa lämmin, vieras ja makea tuoksu. Ovipielessä on ulosviemistä odottava vaippapussi.

c) Asiakas avaa oven. Hän liikkuu työläästi. Käymme siivouskohteen läpi, huoneet on kuorrutettu pyykkimytyillä, pulloröykkiöillä ja koirankarvoilla. Ulko-ovi käy ja äkkiä tajuan, että pihalla minua vastaan tullut punaposkinen mies on talon isäntä. Hän puhkuu toimintakykyä joka ravamittarilla. Asiakas antaa minulle imurin ja komenttaa isännän tamppaamaan mattoja. Isäntä menee murahtaen takaisin ulos, ilman mattoja.

d) Asiakkaan asunto on täynnä tavaraa. Hän on matkustellut paljon ja kerännyt kauniita esineitä kaikkialta: hatturasioita, jalkalamppuja, patsaita. Laatikoissa on kirjoja, valokuvia ja valokuvan kehyksiä. Tavarat ja laatikot valtaavat tilan huoneista ja käytäviltä, sen tilan, jonka rollaattori tarvitsisi. Asiakas ei ole ehtinyt rollaattorinsa kanssa vessaan ajoissa ja vessan seinät ovat vyötärön korkeudelle asti kakkaroiskeissa, kakkaa on pöntön sisä- ja ulkoreunoilla, istuin-korokkeessa ja lattialla. Yritän liottaa kovettuneita vimin kokkareita lavuaarissa pesuaineeksi ja hinkkaan vessan seinät niin korkealle kuin yletän. Ylettämiseni näkyy seinässä rajana, jonka alapuoli kiiltää ja yläpuoli ei. Kaipaen kokohaalaria, pesuvesi valuu hihoistani sisään ja se on huonompi juttu loppupäivän kannalta.

e) Olen lähdessä kauppaan ja asiakas kysyy, josko voisın tuoda muutaman lonkeron. Olen juuri vaihtanut petivaatteet huushollin jokaiseen sänkyyn, vaikka olisin halunnut polttaa ne. Asiakas on siirtynyt sängystä toiseen sitä mukaa kun sängyt ovat kastuneet ja aloittanut kierroksen alusta, kun ensimmäinen sänky on kuivunut. Hajusta ja petauspajojen väristä päätellen tätä on jatkunut jonkin aikaa. Kun olen siivonnut niin paljon kuin sovitussa ajassa ehdin, asiakas sanoo, ettei oikeastaan haluaisi siivouspalvelua ollenkaan.

f) Pesen ikkunoita ja pariskunnan mies siirtyy perässäni huoneesta toiseen. Hän istuu ovensuussa ja katselee pesemistäni sanomatta mitään. En tiedä vahtaako hän työtäni vai takapuoltani ja se häiritsee minua niin, etten pysty sanomaan mitään. Pelkään umpimielisyyteni antavan ajatukseni ilmi, joten aloitan (läpinäkyvän?) pirteän jutustelun jostain jouluvalmisteluun liittyvästä. Mies osallistuu keskusteluun yhtä jonninjoutavan pirteästi ja tilanteen kiusallisuus minun kannaltani laukeaa.

g) On taas niitä päiviä, jolloin tajuan olevani väärässä työssä. Haluaisin tehdä työtäni puoliksi näkymättömissä, huoneessa, jonka oveen koputetaan kun halutaan sisään. Mutta ei, joudun itse koputtamaan päästäkseni töihin kotiin, jossa jokaista liikettäni seurataan ja arvostellaan. Tämä asiakas myös sättii. Väsynyt ja huomiosta kiusaantunut kroppani vääntelehtii pyyhkiessään pölyjä ja pilkkoesaan keittovihanneksia. Asiakas marisee koko ajan liian märestä tai kuivasta rätistä ja vääränkokoisista porkkananpaloista. Käyn vessassa nielemässä kyyneliä ja asiakas huutaa oven takana, että eikö meillä kotona ole vessaa. Vatsassa kiertää lähtiessäni, kun asiakas huikkaa ovelle ”huomiseen”. Huudatan autoradiota ja poltan ketjussa koko matkan kotiin.

h) Kukaan ei jaksa enää kuunnella mun juttuja. Sä teet tosi arvokasta työtä, mä en tajuu miten sä jaksat — kyllästynyt kommentti ja kyllästymistäkään ei jakseta peitellä. Toihan on ihan hullun hommaa ja palkkakin on pilkkaa, lopettaisit, onhan sulla omassa perheessäkin töitä. Ja mites se sun gradu etenee? No eihän se etene, pikemminkin mätänee. Ja onhan sitä työtä omassakin perheessä, siitä vaan ei kukaan maksa edes pilkallista palkkaa. Ja altruismilla ei makseta vuokraa, kaikenlaista on tullut vuokranantajalle tarjottua, mutta rahaa se on aina vailla.

i) Katselen kassalla kun siistiin pukuun pukeutunut mies latoo hihnalle kaikkea kallista. Silmäilen omia vaatteitani. Laitoin taas tyhmänä fleecen koska se on niin pehmeä ja kodikas kun lähtee yksin aamukylmään enkä muistanut, että se on yltäpäältä hilseessä ja koirankarvoissa työpäivän päätyttyä. Minun pitäisi säilyttää autossa siileäpintaista vaatetta mattojen tamppausta varten, mutten koskaan muista. Kyttään katkerana miehen ostoksia, palvelutiskin paperiin pakattuja liha- ja juustokimpaleita. Latoessani jauhelihojani ja edameitani kassiin kuvittelen ärtyneenä miestä lähtemässä valoisasta ja ergonomisesta toimistosta tilavalla, ilmastoidulla autollaan kohti tila-

vaa, valoisaa, ilmavaa ja ergonomista kotiaan. Ja minä raahaudun ahtaasta ja pölyisestä huushollista toiseen, päiväni täyttyvät vaatimuksista, tyytymättömyydestä, hajuista ja liasta, enkä voi kompensoida ankeutta sisäfileellä. Jotten tukehtuisi katkeruuteen, yritän syöttää aivoihini kuvaa miehestä ilmavassa kodissaan yksinäisenä ja turhautuneena ajattelemassa että pitäisikö vaihtaa ihmisläheisempään ja merkityksellisempään työhön. Vanhusten kotipalveluun ehkä?

Kertomukset eivät ole hetken vaikutelmia. Ne ovat ennemminkin puristeita: yksi kertomuksen nukkuva asiakas on tiiviste monesta käytännössä tapaamastani nukkuvasta asiakkaasta, yhteen kertomuksen suljettuun oveen on puristettu kymmeniä tosielämän suljettuja ovia.

1.3 Metodi

Voisin väittää menetelmäni osallistuvaksi havainnoinniksi. Se ei kuitenkaan pidä aivan paikkaansa, sillä en siivonnut tutkiakseni, enkä siis myöskään tehnyt siivotessani muistiinpanoja. Menetelmää voisi ehkä kutsua havainnoivaksi osallistumiseksi. Omien muistojen käyttäminen tieteellisen tutkimuksen aineistona on ongelmallista sikäli, että muistojen alkuperää ja todenmukaisuutta voi kuka tahansa toinen epäillä. Tässä tutkimuksessa muistojen tapahtumien todenmukaisuus on epäolennaista siinä mielessä, että en väitä kertomusten todistavan mitään. Sitä paitsi kaikki muistot lienevät ainakin jossain määrin fiktiivisiä, kuten Silva Tedre huomautti kommentoidessaan tämän työn käsikirjoitusta.

Kirjoitusten olennainen osa, tuntemukset, ovat tosia. Eeva Jokinen näkee tuntemusten olevan ruumiillistuneita ajatuksia tiedostamattoman ja tiedostetun rajalla: Ne ovat juuri tiedostetuiksi, kirjoitetuiksi, tiedetyiksi ja tunnistetuiksi tulleita haluja (Jokinen 1996, 25).

Tuntemuksiin ”liittyy tunto mukana olemisesta ja johonkin sitoutumisesta. Tuntemukset ovat yhtä aikaa ruumiillisia, mielellisiä ja älyllisiä tapahtumia” (mt., 25). (Kirjoitetut) tuntemukset ovat Jokisen mukaan paitsi *intrasubjektiivisiä* eli yksilön sisäisiä, myös *intersubjektiivisiä*, yksilöiden välisissä suhteissa syntyviä. Ne ovat sosiaalisia käytäntöjä, joita yhteinen ja erityinen kieli organisoii. ”Kun yksilö kirjoittaa tuntemuksen, se samalla kirjoittuu: meitä ympäröivät

diskurssit (kuten laki , lääketiede, kodinhoito-oppi, perheinstituutio) määrittävät tuntemusta” (mt., 26). Tuntemuksissa ei siis ole kyse yksittäisen ihmisen päänsisäisistä hälyäänistä. Tuntemukset ovat paitsi merkityksellisiä, myös jaettuja. Tähän jakamiseen pääsee osalliseksi lukemalla toisten kirjoittamia tuntemuksia ja toisaalta kirjoittamalla julki omiaan. Samalla pääsee osaksi diskurssia, jättämään pienen jälkensä siihen, jonka läpikirjoittama itse on.

Muistojen käyttökelpoisuutta tutkimusaineistona on toki tarkasteltava kriittisesti, vaikka tarkoitus ei olekaan todistaa mitään. Tarkoitus kuitenkin on, että tutkimuksella on yhteiskunnallista sanottavaa, ja että se on tiedettä eikä taidetta. Eeva Jokisen (1996) tutkimus äitien väsymisestä perkaa päiväkirjakirjoituksia. Jokinen löysi äitien kirjoituksista väsymistä ja yksinäisyyttä, mutta myös ilon ja onnen tarinoita sekä mm. erään äidin, joka ”elää uskomattoman moniulokkeisessa yhteisössä” (mt., 171). Yksinäisyyden tunne oli aineistossa kuitenkin yleisempi piirre kuin yhteisön uskomaton moniulokkeisuus. Tietääkö yhteisössä eläjä muiden yksinäisyydestä? Mistä minä vain oman ”päiväkirjani” tutkijana voin tietää, etten ole yksinäisten joukossa yksi niitä harvoja, joilla on uskomaton yhteisö ympärillään? Toisin sanoen: kuinka voin käyttää omia kokemuksiani tutkimusaineistona tietämättä niiden suhdetta muiden kokemuksiin? Entä jos olisi niin, että esim. laajaan kyselyaineistoon istutettuna päiväkirjapuristeeni näyttäisi yksinäiseltä poikkeukselta?

Jotta en erehtyisi tutkimaan omaa ”intrasubjektiivista sirkuspainijapäiväkirjaani”, avaan kertomusten demonstroimia solmuja kirjallisuuden avulla. Solmukohdat toimivat siis eräänlaisina maamerkkeinä, joita koetan paikantaa karttanani aihetta käsittelevä kirjallisuus. Silva Tedre (1995) kirjoittaa, että huolenpitotyötä on luonnehdittu ristiriitaiseksi toimintakentäksi, ja että Wærnessin (Wærness 1991; sit. Tedre 1995) mukaan huolenpitotyön tutkimisessa monimutkaisten kysymysten vastuullinen käsittely edellyttää ristiriitojen hyväksymistä. Nämä ristiriidat tulevat erityisellä tavalla näkyviin kotipalvelussa, joka on Wærnessin (Wærness 1982; sit. Tedre 1995) mukaan toimintaa julkisen ja yksityisen välitilassa. Näiden ”ristiriitojen ymmärtäminen aukeaa hoiva-organisaation alimmalla tasolla työskentelevän työntekijän ja hänen asiakkaansa kokemuksista” (Tedre 1995, 150). Käsitän kertomuksilla kuvailemani solmut juuri tällaisten ristiriitojen representaatioiksi.

Kotipalvelutyön puolustukseksi täytyy huomauttaa, että työ vanhusten kotona on ollut antoisin ja vavahduttavin työkokemukseni.

Yksittäiset asiakkaat ja tilanteet herättivät monenlaisia kysymyksiä, mutta kokonaisuudessaan työ tuntui tärkeältä ja tarkoituksenmukaiselta ja ymmärrän hyvin ihmisiä, jotka työskentelevät vapaaehtoisinakin vanhusten parissa. Koska tarkastelen juuri noita yksittäisten tilanteiden herättämiä kysymyksiä, voi antamani kuva kotipalvelusta jäädä negatiiviseksi. *Se ei ole koko kuva vanhusten kotipalvelutyöstä* vaan nimenomaan niistä kysymyksistä, jotka minä koen haasteelliseksi.

Työkokemukseni rajoittuu järjestön välityksellä tehtyyn työhön. Täytyy muistaa, että vanhusten kotipalveluja tarjoavat muunkinlaiset organisaatiot kuin järjestöt eli nk. kolmannen sektorin toimijat. Vanhusten kotona siivoaminen kuuluu vielä ainakin joidenkin kuntien tarjoamiin palveluihin, lisäksi siivousta tarjoavat yksityiset yritykset. Osa vanhusten kodinhoidosta on omaisten eli ns. neljännen sektorin hartioilla. Järjestötyöskentely eroaa julkisella ja yksityisellä sektorilla työskentelystä joiltakin osin, joten työkokemustani ja siitä löytämiäni haasteita ei voi kaikilta osin yleistää koko palveluntarjoajakenttään. Tämä tutkimus ei lähesty aihetta erityisesti järjestötyöstä tai sen ominaispiirteistä käsin, mutta se, että työskentelin järjestössä enkä julkisella tai yksityisellä sektorilla, vaikuttaa sekä kokemuksiini haasteisiin että tutkimusotteeseeni. Eri sektoreilla on esimerkiksi erilaisia koulutusvaatimuksia ja työ on organisoitu eri tavoin.

Kokemuksilleni löytyi kaikupohjaa tutkimuskirjallisuudesta, vaikka suoranaista ”järjestösiivoustutkimusta” en löytänytkään. Aiheeni kannalta tärkeimpänä suomalaisena tutkijana pidän Silva Tedreä, joka on tutkinut julkisen sektorin vanhuspalvelun työntekijöitä. Käsittelemäni teemat resonoivat Tedren väitöskirjan käsittelemän problematiikan kanssa, joten ainakaan tematiikan osalta en koe järjestötyöskentelyäni rasitteeksi tutkimuksenteon kannalta, en katso sen vääristävän näkökulmaani. Tedren tutkimusten ansiosta en myöskään tunne tekeväni tiedettä päiväkirjastani.

Silva Tedren väitöskirja *Hoivan sanattomat sopimukset* ja sen jälkeiset kirjoitukset ovat toimineet minulle hyvin tärkeinä tutkimusaiheen teoreettisina avajina ja käsittelen pitkälti samoja teemoja. Otteeni on kuitenkin subjektiivisempi ja normatiivisempi, käsittelemän aihetta ikäänkuin minulla olisi oma mummo ojassa — mitä pidän seurauksena käytännön työkokemuksesta. Minulla ei kuitenkaan ole selkeää käsitystä siitä, miten asioiden pitäisi olla ja miten vanhuspalvelut olisi hyvä järjestää, joten en ole myöskään käyttämässä tätä tutkimusta näiden tapojen markkinoinniseen. Tämän vuoksi en pidä

myöskään normatiivista otetta vahingollisena, se on lähinnä moottori työn etenemiseen.

Tutkimuksellani on kaksi toisiaan täydentävää lähtökohdtaa ja tavoitetta. Teoreettiseksi lähtökohdaksi olen valinnut Wærnessin vastuuvaatimuksen mukaisen ristiriidan hyväksymisen. Hyväksyn solmun ja sen edustaman ristiriidan olemassaolon, mutta vaadin niille selitystä. Monet solmut esimerkiksi aukeavat ensin jonkinlaisiksi dikotomioiksi, esimerkiksi juuri Wærnessin ehdotuksessa kotipalvelun paikasta yksityinen–julkinen-erottelussa. Teoreettinen tavoitteeni on päästä näiden dikotomioiden taakse ja purkaa ne ymmärrettäviksi.

Käytännöllisenä lähtökohthanani on oma kokemukseni vanhusten kotipalvelun työntekijänä. Koska kotonaan asuvat huonokuntoiset vanhuksat todella tarvitsevat palveluja käytännössä, tutkimukseni tavoite on esittää vanhuksen kotisiivouksen paikka palvelujen kentässä sellaisessa muodossa, että se voidaan täyttää oikeudenmukaisemmin, sekä asiakkaan että työntekijän hyvinvointi huomioiden.

Kertomukset konkretisoituvat tämänkaltaisiksi kysymyksiksi: Miksi toisen kotiin meneminen on vaikeaa? Miksi mies ei siivoa? Onko vanhuksella oikeus olla välinpitämätön kotinsa suhteen, jos joku muu käy siivoamassa? Mitä minun pitää ajatella vahtaavasta asiakkaasta? Onko vanhalla ihmisellä oikeus elää sotkussa ja missä kulkee itsemääräämisoikeuden ja heitteillejätön välinen tai toisaalta huolenpidon ja tyrkyttäytymisen välinen raja? Onko liikuntakyvyttömällä ihmisellä oikeus olla humalassa? Onko jollakulla vastaava velvollisuus ostaa hänelle alkoholia? Mitä asiakaslähtöisyys on? Saako kotisiivoaja kohdella tyyliä? Miksi toisen kotona siivoaminen on huonosti palkattua vaikka se on välttämätöntä ja raskasta? Näitä kysymyksiä pohdin seuraavissa luvuissa.

Tässä ensimmäisessä luvussa esittelin tutkimukseni lähtökohdat, aineiston ja metodin. Toisessa luvussa kuvaan kodin olemusta ja pohdin siivouksen osuutta kodin tunnussa. Kolmannessa luvussa paikkanaan kotisiivouksen asemaa hoivakeskustelussa ja perkaan hoivan ja hoivan lähikäsitteiden välisiä rajoja ja etäisyyksiä. Neljännessä luvussa setvin kotisiivouksen nykyistä ja historiallista statusta työn, taidon ja sukupuolen näkökulmasta.

Viidennessä luvussa yksityinen ja julkinen törmäävät kodeissa, jotka ovat yhä yksille koteja mutta toisille työpaikkoja.

Järjestötyön seurauksena syntyi myös halu tutkia jatkossa kolmannen sektorin teoreettista ja käytännöllistä soveltuvuutta vanhuspalvelujen tuottajaksi organisaatioiden tasolla. Kuudennessa luvussa

pohdin mahdollisuuksia vanhusten kotityön organisoimiseen. Vertailen lyhyesti palveluntarjoajia, sovittelen niitä vanhusten tarpeisiin ja mietin alustavasti niitä ehtoja ja edellytyksiä, joilla kolmas sektori voi hoitaa vanhuksia kotona. Nostan työn edetessä tuloksina esiin selkiytyneitä käsitteitä tai auenneita solmuja. Kokoan nämä seitsemännen luvun yhteenvetoon. Siellä palaan myös ensimmäisessä luvussa esitettyihin kysymyksiin ja esittelen mahdolliset vastaukset.

Työn lopussa oleva kirjallisuusluettelo on lyhyt. En ole pyrkinyt mainitsemaan jokaista lukemaani teosta, vaan vain ne, jotka tuovat työhön jotain olennaista. Lukemani kirjapino on kyllä korkeampi kuin lähdeluettelossa mainittujen kirjojen muodostama. Olen lukenut valikoiden ja viitannut vielä valikoivammin. Toisen käden lähteet olen merkinnyt tekstiin selkeyden vuoksi pitkä kaavan mukaan eli kun lainaan Anni Vilkon siteeraamaa Bauchelard'ta, merkitsen sen näin: (Bauchelard 1969; sit. Vilko 2000, 213). Alkuperäislähteet olen merkinnyt kirjallisuusluetteloon vain siinä tapauksessa, että olen lukenut ne.

Luku 2

Siivous ja koti

2.1 Kotona vai kodissa

Janet Street-Porter (2004) suunnittelee Independent-lehden artikkelissa *I'll do anything except go into a care home* viettävänsä vanhuutensa tyylikkäässä ympäristössä kovaäänisen musiikin pauhatesa, osa-aikatyötä tehden, osana ympäröivää yhteisöä. Nykyisten aavemaisten mummokenneleiden tilalle Street-Porter haluaa viihtyisiä palveluasuntoja, joissa on makuhermoja kutkuttava pitopalvelu ja omat kuntosalit ammattitaitoisine ohjaajineen. ”Ja helikopteri laskeutuisi katolle hakemaan mummot oopperaan tai konserttiin”, haaveilee Street-Porter. Hän peräänkuuluttaa myös uutta brändäystä vanhushoitajien uralle. Artikkelin lopuksi Street-Porter uhkaa, että jos tämäntyyppiset suunnitelmat eivät ala toteutua, hän vetää 75-vuotiaana pussin päähänsä.

Street-Porterin viriilejä kollektiiveja odotellessa oma koti tarjoaa monelle vanhenevalle mieluisimman ja persoonallisimman elämisympäristön. Moni vanhus haluaa asua kotonaan mahdollisimman pitkään vaikka avun varassa, sillä koti tarjoaa ihmiselle laitosta suuremman autonomian ja subjektiviteetin (Tedre 1999, 129). Yksityinen koti esitetään usein laitoksen vastakohtana, vaikka laitostakin voidaan kutsua kodiksi, vanhainkodiksi. Tämän luvun otsikon ideana on tehdä sopivasti eroa laituskodin ja yksityiskodin välille: laituskodissa ollaan kodissa, omassa kodissa kotona. Anni Vilkkon on käyttänyt laituskodista nimitystä ”koti kodissa” (Vilkkon 2000, 224).

Dikotomisen jaon ehdottama kodin ja laitoksen erillisuus muuttuu Anni Vilkon (2000) mukaan kyseenalaiseksi vanhusten kokemuksissa, kun yksityiskoti ”laitostuu” tai laitoksista tehdään ”kodinomaisem-

pia”. Koti–laitos-dikotomia sisältää myös erottelun myönteiseen ja kielteiseen: laitostuminen on negatiiviseksi koettu asia ja kodinomistaminen on pyrkimystä parantaa laitosympäristöä. Kodin käsite on taipuvainen romantisoitumaan, mm. Bachelard’n (Bachelard 1969; sit. Vilkkonen 2000, 213) metafora kodin ideasta linnunpesänä sisältää suojaa, lämpöä, läheisyyttä, ruumiillisuutta ja perustarpeiden tyydyttymistä. Se luo kodin normin, josta puuttuu kaikki negatiivinen, kuten sosiaaliset konfliktit, negatiiviset kokemukset ja ristiriitaiset muistot (Korosec-Serfaty 1985; sit. Vilkkonen 2000, 213).

Linnunpesää monitasoisemmin kodin voi ajatella olevan ”ihmisen ja hänen elinympäristönsä välinen suhde, jonka merkityksisyyttä voi tarkastella fyysisen, sosiaalisen ja henkilökohtaisen, emotionaalisen kodin tasoilla” (Vilkkonen 2000, 214). Vilkkonen kutsuu kodin tunnuksi sitä kokemusta, jonka koti sosiaalisena ja emotionaalisenä tilana tuottaa ja suodattaa:

Kodin tunnussa ovat eri- tai yhtäaikaisesti läsnä esimerkiksi sellaiset tekijät kuten tutuksi tunnistaminen ja mieleen palauttaminen (esineympäristö), emotionaalinen turva (fyysisien puitteiden hyväksyminen, ihmissuhteet, yksinolo) ja toiminnallinen vapaus (kodin ylläpito sekä aloitteellinen toiminta). Positiiviset merkitykset kutsuvat esiin myös negatiiviset: puuttumisen, epävarmuuden ja vierauden kokemukset. (Vilkkonen 2000, 214.)

Nämä kodille annetut merkitykset muuttuvat iän ja elämänvaiheiden myötä ja tulevat erityisesti näkyviin elämän murroskohdissa. Myös koti haltuunotettuna tilana muokkautuu elämänkulussa: lapsuuden pieni nurkkaus laajenee aikuisiässä kokonaiseksi kodiksi ”supistuakseen ikäännyttäessä yhä enemmän makuutilan ja vuoteen keskeisyyteen” (Vilkkonen 2000, 215). Vanhenevan ihmisen suhde elämän kokonaisuuteen ei silti välttämättä supistu fyysisen elinympäristön pienenemiseen, sillä ”vaikka ruumis raihnaistuessaan osin irtoaa siitä, mihin se on kasvanut kiinni, ympäristön ja esineiden tuttuus pitää jatkuvuutta yllä ja ruumiillistaa muistoja. Käden kiinni pitävän ja uutta luovan otteen kirvotessa korostuu eletyn ja koetun varaan rakentuva koti” (Vilkkonen 1997; sit. Vilkkonen 2000, 215).

2.2 Siivous osana kotia

Vilkon (2000) mukaan kodin tuntuun kuuluvat tutuksi tunnistaminen ja mieleen palauttaminen esineympäristön avulla. Tutut esineet edesauttavat muistamista; mm. Mary Douglasin (Douglas 1991; sit. Vilko 2000, 221) mukaan tavarat ovat muistikone menneiltä ajoilta, varastoja, joiden avulla koti kannattelee elämää (Vilko 2000, 221). Myös tuttu näkymä ikkunasta ja vuodenaikojen vaihtelu tutussa maisemassa voivat auttaa pysyvyyden tunteen ja rytmin säilyttämisessä. Toisaalta tuttuus voi ahdistaa, jos joutuu katselemaan samoja esineitä samassa järjestyksessä ja samaa maisemaa aamusta iltaan, päivästä toiseen. Kotiympäristön pienetkin fyysiset ominaisuudet korostuvat ja saavat uusia, myös negatiivisia emotionaalisia ja toiminnallisia merkityksiä, jos ihminen on sidottu kotiinsa eikä pääse ulos tai pysty itse muokkaamaan kotiaan. Kodin tuntuun kuuluva emotionaalinen turva koostuukin Vilkon mukaan fyysisten puitteiden hyväksymisestä, ihmissuhteista ja yksinolosta; toiminnallinen vapaus taas kodin ylläpidosta ja aloitteellisesta toiminnasta.

Niin tuttuus, emotionaalinen turva kuin toiminnallinen vapauskin limittyvät kodin tilan ja esineistön ja vanhuksen fyysisen ruumiin suhteeseen. Kodissa toimimista saattavat hankaloittaa vaikeuksista liikkuvan ihmisen näkökulmasta kovin mitättömät asiat kuten repsottavat tai liian korkeat kynnykset. Esimerkiksi parveke on ulkoilmaa kaipaavalle lähellä mutta mahdottoman kaukana, jos kynnyks on liian korkea väsyneille jaloille, pyörätuolille tai rollaattorille. Kodin fyysisiä puitteita on vaikea hyväksyä, jos koti ei hyväksy asukasta. Vanhenemisen tuomat muutokset asukkaan fyysisessä ruumiissa vaativat muutoksia myös kotiin, ja näiden muutosten tekeminen on osa kodin ja kodin tunning ylläpitoa. Kuten Vilko toteaa, koti on asukkaan ja elinympäristön välinen suhde. Tämä suhde toimii, jos koti mukautuu asukkaan muutoksiin. Eikä kodista aina tarvitse tehdä laitosmaista, joskus pelkkä kynnyksen madaltaminen riittää.

Kodin ylläpitoon kuuluvat olennaisena osana kodin rutiinit. Silva Tedren (1999, 46) mukaan kodikkuus syntyy nimenomaan arkirutiineista eli toistuvista ja ennustettavista asioista, jotka luovat elämään normaaliutta ja turvallisuutta. Myös Julia Twigg korostaa arkipäiväisten toimien toistuvan rytmin merkitystä ihmisten elämässä. Tämä merkitys täytyy käsittää, jos haluaa ymmärtää vanhusten ja vammaisten ja heistä huolehtivien elämää (Twigg 2000, 17).

Siivoaminen on olennainen kodin rutiini ja osa kodin ylläpitoa. Viikkosiivous rytmittää arkea, suursiivoukset asettavat vuodenaajat ja

juhlat paikoilleen. Siivoamistyön tuloksena koti on siisti ja viihtyisä; sotkuinen ja likainen kotiympäristö taas ei välttämättä edes tunnu kodilta. Tuttujen esineiden muodostama ”muistikone” pölyttyy, vuodenajat katoavat likaisen ikkunan taakse, rollaattori kulkee huonosti tavararöykkiöiden välissä, homeiset tiskit ovat epäterveellistä seuraa, eikä sotkuun ole mukava kutsua vieraita.

”Koti-instituutiossa kodinhoito ei ole toissijaista vaan keskeinen kodin tuottamisen alue” (Tedre 1999, 36). Kodin hoitamattomuuden voi jopa rinnastaa Vilkon määrittelemiin kodin tuntua uhkaaviin tekijöihin.

Koti on vahvoilla tunteilla ladattu paikka. Siihen kiinnittymisen syvyys tulee näkyväksi erityisesti sen kyseenalaistuessa. Murtovaras, homevaurio tai pihankulman alleen peittävä tielinjaus ovat vieraan kosketus, joka tuottaa turvattomuutta ja pelkoa. Kodin tuntu horjahtaa sijoiltaan, koti on jonkin aikaa vähemmän koti, vajaa koti. (Vilkkö 2000, 227.)

Siivoton koti on vähemmän koti, vaikka Vilkkö ei varmaan tarkoitaakaan homevauriolla tiskipöytää. Lika on kutsumaton vieras, jonka siivouskykyinen asukas voi siivota ulos. Liikkumiskykyinen asukas voi lähteä ulos sotkua pakoon, mutta jos ihminen ei pääse ulos, ei itse pysty siivoamaan eikä saa siihen ulkopuolista apua, niin hän on sidoksissa sotkuun ja koti on pysyvästi sijoiltaan. Siivottomuus ei ehkä tuota turvattomuutta tai pelkoa, mutta se uhkaa kodin olennaisia ominaisuuksia, kodikkuutta ja kodin tuntua, jotka kotiin sidotulle ihmiselle ovat erityisen merkityksellisiä. Kodin ei tarvitse olla absoluuttisen siisti. Siedettävän siisti (joka tosin tarkoittaa eri ihmisille eritasoisia siisteyttä) riittää, jotta koti on riittävästi koti.

Kodin siivous on silti siivottu pois monen kunnan palvelutarjonnasta. Vanhusten toivotaan asuvan kotonaan¹, mutta siivousta ollaan ulkoistamassa tai ”rationalisoimassa” pois kunnan palvelutarjonnasta. Kotisiivouksen katsotaan olevan ihmisten yksityisasia, eikä se kuulu enää julkisen vallan tuottamiin hyvinvointipalveluihin (Tedre 2004, 74). Kotisiivous on yksityistymässä sanan kahdessa eri

¹Mm. Espoon vanhuspoliittisen ohjelman mukaan ”espoolaisen vanhuspolitiikan peruslähtökohtana on jokaisen ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittaminen. Tämä toteutuu parhaiten siten, että vanhuksen kotona asuminen on aina ensisijainen vaihtoehto toimintakyvyssä tapahtuvasta heikkenemisestä huolimatta.”

merkityksessä: yksityisasiaksi ja pois julkiselta sektorilta, yksityisille markkinoille, järjestöille tai omaisille. Siivoustyön katsotaan tuhlavan kuntien vähiä resursseja, jotka pitäisi käyttää ”varsinaiseen hoivatyöhön”. Mitä tämä ”varsinainen hoiva” on, ja miten siivous eroaa siitä? Tähän etsin vastausta seuraavassa luvussa.

Luku 3

Hoivaa, palvelua — vai pelkkää siivousta?

Määrittelen tässä luvussa hoivan, auttamisen ja palvelun käsitteitä ja selvitän, mihin kotisiivous kuuluu ja millä perusteella. Sosiaali- ja terveysalojen välisessä keskustelussa vallitsee jännitteinen suhde *hoidon* ja *hoivan* välillä. *Hoito* kuuluu terveyspalveluihin ja professionaalisesti sen katsotaan olevan sosiaalipalveluihin kuuluvan *hoivan* yläpuolella. Siivousta ei pidetä hoivana: ”Siivous sinänsä ei ole hoivaa, vaikka hoivaaminen voi kyllä edellyttää siivousta” (Sipilä 2003, 24). Siivous on rutiini, ja ”ammateissa rutiinit tulevat tärkeiksi vasta sitten, kun ne voidaan esittää tärkeämmän pään työn itsestään selväksi muuttuneena perustana” (Tedre 1999, 89). Kunnallinen kotipalvelukin karttaa siivousta, koska sen vähäiset resurssit halutaan käyttää ”oikeaan hoivatyöhön” (ks. esim. Andersson 1998, 250).

Silva Tedre (2004, 81) kommentoi Sipilän näkemystä siivouksesta ja hoivasta sanoen, että ”kannanotto ei lopulta kerro mitään, mutta se osoittaa, että siivouksen ja hoivan suhde on jännitteinen ja epäselvä”. Mitä hoiva sitten on? Tedre itse käyttää *hoivan* ja *auttamisen* käsitteitä toistensa synonyymeina luonnehtiessaan kotipalvelun työntekijöiden työtä. Tedren mukaan hoivan käsite sisältää avun tarvetta, kykenemättömyyttä, voimattomuutta, riippuvaisuutta tai osaamattomuutta (Tedre 1999, 41). Esimerkiksi ”kylvystä tulee hoivaa silloin, kun kylpemiseen tarvitaan apua” (Tedre 2004, 72). Tedre rinnastaa myös hoivan ja uusintamisen käsitteet: molemmat merkitsevät arkipäivän ja elämän jatkuvuudesta huolehtimista, vanhusten kohdalla erityisesti vanhojen, toisten apua tarvitsevien ihmisten arjen auttamista ja avun vastaanottamista (Tedre 1999, 159). Hoiva

on siis auttamista tarpeen ja kykenemättömyyden vuoksi, arjesta ja jatkuvuudesta huolehtimista.

Kodin siivousavun määrittely suhteessa hoivaan vaikuttaa siihen, kenen tehtäväksi se katsotaan. Jos kotisiivousapu nähtäisiin esimerkiksi sairastumista ehkäisevänä hoivana (tai peräti hoitona), se voisi olla osa terveydenhuoltoa. Jos se olisi elämänlaatua ylläpitävää hoivaa, sen voisi katsoa sosiaalityöksi. Jos taas kotisiivous olisi kiinteistön hoitoa, se voisi kuulua vaikka taloyhtiölle. Ja jos kotisiivous on ”pelkkää siivousta” tai ylellistä palvelua, niin sen voi perustellusti yksityistää omaisille tai markkinataloudelle. Kotisiivousta voi pitää myös vanhuksen omana, toimintakykyä ylläpitävänä tehtävänä. Tällöin kotisiivousapu on karhunpalvelus vanhuksille: ”...väitetään jopa, että kotipalvelutyö toimii tehokkaana asiakkaiden passivoijana ja joskus jopa edistää laitoshuollon tarvetta” (Kotipalvelujen laatu...1986; sit. Tedre 1999, 178).

Tarve ja kykenemättömyys erottavat hoivan palvelusta. Kotiin tuotavan avun nimi kotipalvelu on harhaanjohtava sikäli, että *palvelu* ei edellytä asiakkaalta kykenemättömyyttä, sen sijaan ”kotipalvelun auttamisessa on nimenomaisesti kysymys hoivasta, onhan avun kriteerinä tarve ja kyvyttömyys” (Tedre 1999, 42). Sama syy, joka erottaa hoivan palvelusta, erottaa sen karhunpalvelusta. Jos vanhus ei todella *kykene* siivoamaan, niin annettu apu ei myöskään voi passivoida. Sitä paitsi ”juuri kyvyttömyys huolehtia asunnon ja sen ympäristön kunnossapidosta on syynä kotoa muuttopäätöksiin” (Laiho 1997; sit. Tedre 1999, 179). Hoivan ehdot täyttävän eli todellisen kyvyttömyyden vuoksi annetun siivousavun ei siten luulisi edistävän laitoshuollon tarvetta vaan päinvastoin tekevän kotona asumisesta mahdollista myös toimintakyvyn vähetessä. Ilman kriteereitä, puhtaasti palveluna annettu siivous sen sijaan voi passivoida.

Sisällöllisesti kotipalvelun tarjoama apu on vanhuksen hoitamista ja hoivaamista kotona, ja nimenomaan vanhuksen, ei kodin. Siirtymässä kodinhoidosta kotihoitoon (Tedre 1999, 89) pyritään eroon kodin hoitamisesta eli siivoamisesta, jotta voidaan keskittyä asukkaaseen kodin sijasta. Vanhuksen hoivaaminen ja kotitöiden tekemättä jättäminen eli keskittyminen varsinaiseksi kutsuttuun hoivaan on ymmärrettävä valinta, jos hoivan antajan täytyy valita kodin ja asukkaan välillä, ja toisaalta, jos vanhuksen on valittava kylvyn ja imuroinnin välillä.

Siivoamisen ja ns. varsinaisen hoivan välille ei kuitenkaan voi vetää kovin selkeää rajaa. Lise Widding Isaksen erottelee hoivatilanteiden läheisyyden asteita sen vastaanottajan ruumiiseen:

1. Vähäistä ruumiinläheisyyttä vaativat työt; ruuanlaitto, siivoaminen, tiskaaminen, ostoksilla käynti jne.,
2. keskinkertainen ruumiinläheisyys; syöttäminen, kasvojen ja käsien pesu, hiustenhoito, pukeminen ja
3. vahva ruumiinläheisyys; intiimihygienia, vaipanvaihto, wc:ssä avustaminen, potantyhjennys, sotkuisten vuodevaatteiden vaihto ja puhdistus, syljen, liman ja oksennuksen poistaminen jne. (Widding Isaksen 1994; sit. Tedre 1999, 159–160.)

Widding Isaksen siis laskee siivouksen hoivaksi, joka vaatii vähäistä ruumiinläheisyyttä. Mitä tämä vähäisen ruumiinläheisyyden siivous tarkasti ottaen on, ei käy ilmi Widding Isaksenin erottelusta. Vuodevaatteiden vaihto ja eritteiden poistaminen ovat usein osa kotisiivousta, ja ne ovat Widding Isaksenin mukaan vahvan ruumiinläheisyyden hoivaa. Itse asiassa myös imurointi ja pintojen pyyhkiminen, joita voisi ajatella vähäisen ruumiinläheisyyden työnä, tapahtuvat usein hyvin lähellä asukasta ja niiden avulla poistetaan eritteitä. Kuten Vilkkö (2000) huomauttaa, vanhenevan fyysinen ympäristö voi kaventaa vuoteeksi ja makuutilaksi. Tämä ympäristö on monin tavoin intiimi siivottava.

Paitsi eritteet, myös hajut tekevät toisen kodin siivoamisesta ruumiinläheistä. Hajut tekevät työstä läpitunkevan intiimiä koko kodin tilassa, vaikka siivoojan ja asiakkaan fyysiset ruumiit eivät koskettaisi toisiaan työnteon aikana. Haju paitsi on ensimmäisenä ovella siivoojaa vastassa, myös jää iholle, vaatteisiin ja hiuksiin, kun työ on tehty. Featherstonen ja Wernickin mukaan eritteiden ohella ”hajulla on erityisen vahva emotionaalinen voima, etenkin jos haju assosioituu likaan ja ruumiin kontrollin puutteeseen” (Featherstone & Wernick 1995; sit. Tedre 1999, 164).

Sisältä lemahtaa lämmin, vieras ja makea tuoksu. Ovipielessä on ulosviemistä odottava vaippapussi.

Tedren mukaan eritteiden haju kertoo menetetyistä ruumiin kontrollista ja sen myötä menetetyistä aikuisuuden hegemoniasta. Likaisuus liittyy myös moraaliin, ja liialta voi suojautua fyysisesti kumikäsinein ja -saappain tai henkisesti omaa sivistyneisyyttä ja pätevyyttä korostamalla. Ruumiin liialla on Tedren mukaan myös sukupuoli: lian puhdistus ihmisistä ja ympäristöstä on naisen tehtävä, samalla kun naisen itsensä on oltava puhdas (Tedre 1999, 164–167).

Hajulla on myös luokka. Julia Twigg siteeraa Orwellia (1937), jonka mukaan luokkaerottelun salaisuus tiivistyy neljään sanaan: ”*The lower classes smell*” (Orwell 1937; sit. Twigg 2000, 33).

Widding Isaksen kertoo vaivautuneensa erään haastateltavan kotonan leijuneen paistuvan kalan, virtsan ja ulosteen hajusekoituksen vuoksi (Widding Isaksen 1996; sit. Tedre 1999, 163). Monta kotia siivottuaan siivoojakin haisee monenlaiselle paistokselle ja eritteelle. Haastattelija ja siivooja pääsevät kuitenkin työn päätteeksi pois hajusta, tai ainakin omien tuttujen hajujensa luo. Sen sijaan vanhus, joka ei pysty peseytymään tai siivoamaan, on eritteinen ja hajuiheen pääsemättömissä ilman ulkopuolista apua. Tedreä soveltaen vanhusta ympäröi muistutus oman ruumiin kontrollin ja aikuisuuden hegemonian menetyksestä. En tiedä, kuinka voimakkaasti vanhuksat tämän menetyksen kokevat, mutta siivoojana suurimpia tyydytyksen aiheitani on juuri likaisten hajujen korvaaminen puhtailla (siivospa omaa tai toisen taloutta), ja samaa tyytyväisyyttä olen kuullut monen asiakkaankin suusta: ”Tuoksusta aina huomaa, millon sä olet käynyt.”

Tällainen lähitarkastelu tuo kotisiivouksen lähelle ruumista ja hoivaa ja erottaa sen ”pelkästä siivouksesta”. Laivahyttien, hotellihuoneiden ja julkisten tilojen vessojen siivoojat tai väkivallan jälkien puhdistajat ovat myös tekemisissä ruumiin lian kanssa, mutta heidän työnsä on kotisiivoukseen verrattuna kauempana hoivasta ja lähempänä ”pelkkää siivousta”, sillä he eivät ole tekemisissä sen yksilöidyn ihmisen ja elävän ihmisruumiin kanssa, josta erite on lähtöisin. Pelkän siivouksen ja hoivaan limittyvän siivouksen ero näkyy myös siinä, että hoivasta ei sovi vaatia likaisen työn lisää. Käytännössä hoivatyö on kyllästetty nykykulttuurissa tabuina pidetyillä aiheilla, joita ovat ruumis, ikä, ”paskanlapiointi” (shit shovelling) ja kuolema (Bates 1993, 20; sit. Twigg 2000, 123), mutta vanhustyötä ei voi markkinoida vastenmielisenä. Mm. hoivatyöntekijöiden ammattiliitto törmäsi eettisiin esteisiin suunnitellessaan kampanjaa työnsä likaisuudesta (Tedre 1999, 161).

Siivouksen rajaamiseksi ”varsinaisesta hoivasta” ja palvelun ja hoivan erottamiseksi toisistaan ehdotan seuraavanlaista **käsitteellistä erittelyä**:

Avun muoto	Avun sisältö	Peruste avun saamiseen
HOITO	sairaahan ja terveydenhoito	tarve
VÄLITÖN HOIVA	ruumiin hoivaaminen	kyvyttömyys
VÄLILLINEN HOIVA	ruumiin välittömän ympäristön hoivaaminen	
HUOLENPITO	kodista huolehtiminen (ja henkilökohtaisista asioista huolehtiminen)	
PALVELU	esim. ostettu siivousapu	haluttomuus

Taulukko 1. Hoito, hoiva ja palvelu käsitteellisesti eroteltuna.

Tarkoitukseni ei ole lisätä käsitteekamelskaa, vaan lisäkäsitteiden on tarkoitus tuoda esiin siivouksen ja ”sitä edellyttävän” hoivan lähekkäisyys ja limittyvyys niiden etäisyyden tai erillisyyden sijasta. Avun saamisen peruste taas erottaa hoivan ja palvelun toisistaan.

Välittömällä hoivalla tarkoitan sellaista toisen ruumiin hoivaamista, joka vaatii välitöntä fyysistä läheisyyttä tai ihokosketusta (jolta voi tietysti suojautua käsinein). Widding Isaksenin erottelusta tähän kuuluivat kaikki keskinkertaisen ruumiinläheisyyden työt eli syöttäminen, peseminen ja pukeminen. Vahvan ruumiinläheisyyden töistä tähän ”varsinaiseen hoivaan” kuuluisivat intiimihygienia, vai-panvaihto ja wc:ssä avustaminen.

Välilliseen hoivaan kuuluvat vuodevaatteiden vaihtaminen, asiakkaan välittömän lähiympäristön siivoaminen ja mm. vaatehuolto. Välillisessä hoivassa ei olla ihokosketuksessa asiakkaan kanssa, mutta asiakkaan ruumis on välillisesti työn kohteena, esim. eritteen muodossa, tai työn kohde (vaate, lakana) ihokosketuksessa asiakkaaseen. Tällä työlään näköisellä määritelmällä ajan takaa ajatusta, joka aukeaa helpommin työn tuloksen kautta: hoivattu ihminen on sen näköinen, että hänestä pidetään huolta. Vaikka ihmisen sairautta ja terveyttä hoidettaisiin ja hän olisi puhdas, kammattu, puukeissa ja kylläinen, niin likaisissa vaatteissa ja lakanoissa pölypallojen keskellä kenestäkään ei näyttäisi tai tuntuisi siltä, että hänestä pidetään huolta.

Huolenpito on kodinhoitoa, imurointia, pölyjen pyyhintää, mattojen tampausta, ikkunanpesua ja muuta Widding Isaksenin vähäisen ruumiinläheisyyden työksi luokittelemaa hoivaa. (Tärkeä osa

muista riippuvaisen ihmisen huolenpitoa on myös hänen asioistaan huolehtiminen. Raha-asioihin, oikeudellisiin, sosiaalisiin ja muihin pulmiin voi tarvita ulkopuolista, luotettavaa apua. Tämä kokonaisvaltaiseen huolenpitoon kuuluva osa menee kuitenkin tämän tutkimuksen reviiirin ulkopuolelle, sillä se ei ole sidoksissa kodin fyysiseen ympäristöön.) *Kodin siivoamista en pidä pelkkänä siivouksena millään etäisyydellä asukkaasta.* Lähes kaiken aikansa kotonaan viettävä, mahdollisesti sairas ihminen, on voimakkaasti läsnä koko kodin tilassa eli myöskään imuroiminen ei mene kauaksi ruumiista.

Käsite-erittelyssä työntekijän ruumiillinen suhde asiakkaaseen loittonee portaittain mentäessä välittömästä hoivasta kohti huolenpitoa, mutta ***kaikki kotona tehtävä auttamistyö on ruumiinläheistä huolenpitoa.***

Tämä käsite-erittely ei ole vanhustyöntekijöiden toimenkuvaluetelo. Mahdollisuuksien ja kykyjen puitteissa jokaisen vanhukselta huolehtivan pitäisi ottaa tilannekohtainen vastuu asiakkaan hyvinvoinnista. Olisi kiusallista, jos kotisairaanhoidaja tai siivooja kieltäytyisivät asiakkaan pyytäessä napittamasta tämän paitaa toimenkuvansa vedoten. Sairaanhoidaja ja siivooja eivät yleensä voi tehdä toistensa töitä, mutta asiakkaan ja käytännöllisyyden kannalta olisi mietittävä tarkkaan, mitä kukin kodissa käyvä voi asiakkaan hyväksi tehdä. Ammattien välisen rajanvedon ohella toimenkuvakiistaa täytyy tarkastella asiakkaan näkökulmasta: sairas vanhus voi ärtyä ja tuntea olonsa turvattomaksi, jos kotona käy kymmenen ihmistä päivässä tekemässä kukin omaa kapeaa sarkaansa.

Vaikka nähtäisiin kotisiivouksen merkitys vanhukselle ja kodille, ja tunnistettaisiin ja tunnustettaisiin se osaksi hoivaa tai edes välttämättömäksi edellytykseksi hoivalle, niin työnä siivous jää kuitenkin statukseltaan varsinaisen hoivan alapuolelle: varsinaisena hoivana pidetty työ kiillottaa tekijänsä sädekehää enemmän kuin siivous. Esim. Julia Twiggin hieno tutkimus kylvyn historiasta eri kulttuureissa (Twigg 2000, 19–37) saisi minut tuntemaan ylpeyttä, jos olisin kylvettäjä. Kirjoittaisiko joku siivouksen historian, jotta siivoojakin asetuisi osaksi maailman kulttuurihistoriallista imurointikertomusta ja voisi olla työstään ylpeä?

Luku 4

Kotisiivous työnä

4.1 Kotisiivous alhaisen statuksen työnä

Julia Twigg kuvaa vanhusten kotipalvelun työntekijöiden haastattelusitaattien avulla sitä arvostuksen eroa, mikä hoitotyön (nursing), hoivaamisen (care) ja siivoamisen (cleaning) välillä on. Varsinaisen hoivan antajaa asiakas saattaa kutsua hoitajaksi (nurse). Se imartele työntekijöitä, joilla ei ole sairaanhoitajan koulutusta. Kaupassa kävijää asiakkaat taas puhuttelevat etunimellä („when you’re shopping for them or owt like that, it’s ”Pat”), mutta ”jos sä siivoat, ne ei halua edes tietää kuka sä olet”. Vaikka kotityöt kuuluivat hoivan ohella monen Twiggin tutkimuksessa haastatellun työhön, nämä välttivät siivousta eivätkä halunneet, että heidät luokitellaan siivoojiksi. (Twigg 2000, 191.)

Korostamalla hoivaa siivouksen sijasta työntekijät Twiggin mukaan pyrkivät lähemmäs hoidon (nursing) korkeampaa professionaalista statusta. Kyse on Twiggin tulkinnan mukaan myös vallasta: hoivatyöntekijä pääsee dominoimaan asiakasta enemmän kuin siivooja, sillä intiimissä ruumiinläheisessä hoivassa asiakkaan on vaikeaa pitää yllä itsenäisyyttään ja etäisyyttään työntekijään. Kiusalliset vaivat kuten inkontinenssi eivät korota asiakkaan asemaa hoitajaan nähden. Hoivaajan asemaa korostaa myös asiakkaan tuntema kiitollisuus hoivaajaa kohtaan. Twiggin mukaan hoivatyöntekijöiksi valikoituu ihmisiä, jotka arvostavat sitä että toiset ihmiset tarvitsevat heitä ja saavat tyydytystä siitä, että pystyvät täyttämään nämä tarpeet. Asiakkaiden kiitollisuus on heille tärkeä ”palkanlisä”. (Twigg 2000, 207.)

Työntekijöiden pyrkimys korkeampaan statukseen ja tarve korostaa omaa asemaansa suhteessa asiakkaaseen juontavat osittain

juurensa hoiva-asetelmaa rasittavasta historiasta. Twigg (mt. 2000) muistuttaa, että henkilökohtaisesti annettu apu muistuttaa palvelijan työtä, eivätkä hoivatyöntekijät halua päästää asiakasta Isännän tai Emännän (master) asemaan. Twiggin brittitutkimuksessa yhtenä isännän- tai emännänvaltaan liittyvänä tekijänä nousee esiin myös ”rotu”. Haastatellut (ilmeisesti valkoihoiset) asiakkaat kokivat tummaihoisten työntekijöiden olevan erityisen herkkiä asetelmille, jotka muistuttavat palvelijasuhdetta, ja pyrkivät tästä eroon pukeutumisellaan ja käyttäytymisellään. Twigg näki itse, kuinka työntekijä tuli haastateltavan kotiin valkoisessa pitsipaidassa ja hameessa, kun asiakas oli juuri kertonut Twiggille teettävänsä kotityöntekijällä vain näennäisiä pikkutöitä, koska ei mitenkään pysty sanomaan kauniille, kaksimetriselle neidille, että tämän pitäisi kuurata vessa (Twigg 2000, 187). Asiakkaat osaavat olla myös erityisen törkeitä mustille ja etnisten vähemmistöjen edustajille: erästä tummaihoista työntekijää oli nimitetty mustaksi hirviöksi (black monster) ja epäilty että hän laittaa asiakkaan pataan ja syö tämän (Twigg 2000, 200).

Brittiläistä kotihoivaa rasittava kahden kerroksen väki -malli sekä taustalla kummitteleva orjuus löytävät vastineensa suomalaisestakin ”ulkopuolisella” teetetyn työn karusta historiasta. Huutolaislapset ja ruotilaiset ovat tehneet tilallisten töitä saaden vastineeksi ”särvintä samasta kiulusta mistä vasikat juotettiin” (Haanpää1939; sit. Haatanen 1968, 305). Ruotuvaivaisia pilkanneet piiat ja rengitkään eivät ole olleet arvostettuja palvelualan ammattilaisia. Kuten Haanpää toisaalla ilmaisee ”ihmiset ihmisiä ja piiat ja rengit toisiaan” (Haanpää 1939; mt. 135). Palvelijoita taas on muokattu kunnollisemmista köyhistä. Keskieurooppalaisen romanttisen kirjallisuuden ruokkima idealisoitu kuva yksinkertaisissa oloissa elävistä ihmisistä antoi vaikutteita 1850-luvun säätyhenkisille rouvasväenyhdistyksille, jotka auttoivat tätä ”köyhää mutta sydämeltään jaloa kansanosaa” tekemällä siitä ”kunnan palvelusväkeä” (Karisto & al. 1999, 233).

Suomalaisen kotiavun juuria voi kaivaa lähempääkin menneisyydestä. Leila Simonen (1987) kirjoittaa kahden erilaisen kodinhoitoammatin synnystä, joista toisen pani alulle Mannerheimin lastensuojeluliitto ja toisen Väestöliitto. Mannerheimin lastensuojeluliitto perustettiin vuonna 1920 ja yhtenä sen tavoitteena oli yhdistää luokkavastakohtaisuuksien repimä kansakunta ja lisätä kodin ja naisen työn arvostusta. Liiton ehdotuksesta perustettiin ”kodinhoitajatarlaitos”, ja työn periaatteet määriteltiin seuraavasti:

Kodinhoitajattaret eivät ole kotiapulaisia eivätkä sairaanhoitajattaria. He ovat kodinhoitoon pystyviä, lämminsydämisinä naisia, jotka työskentelevät kotien hyvinvoinnin säilyttämiseksi tarmolla ja työllä sen totuuden elähdyttämänä, että kansakunnan menestys ja suuruus riippuu kotiemme kunnosta ja hyvinvoinnista. (Kodinhoitajattaren johtosääntö perusteluineen, 1931, 1; sit. Simonen 1987, 58.)

Mannerheimin lastensuojeluliiton kodinhoitajan tarkoitus oli toimia äidin väliaikaisena sijaisena tarvittaessa. Korostettiin, että kodinhoitaja *ei ole kotiapulainen*, ja että työ on konkreettista apua, kotitaloustöitä ja niiden opetusta. Työn tavoitteena oli auttaa maaseudun köyhiä, monilapsisia perheitä.

Sen sijaan Väestöliiton ”kotisisarkoulutuksen” tarkoitus oli tarjota hyväpalkkainen toimi eteenpäinpyrkiville naisille kouluttamalla heitä ammattitaitoisiksi keskiluokan perheiden arvostetuiksi *kotiapulaisiksi*. Tavoitteena oli pysyvän naisammattin vakiinnuttaminen ja mahdollisuus edetä kotitalousuralla. (Simonen 1987, 60.)

Kunnat eivät lähetä koteihin piikoja eikä kukaan kouluttaudu lähi- tai kodinhoitajaksi ollakseen ”kunnan palvelusväkeä”. Silti jotkut asiakkaat kohtelevat kotityöntekijöitä palvelijoinaan tai piikoinaan. ”Minä kärsin kovasti... minä kärsin monta kertaa siitä, että minä tunnen itseni piiiaksi.”, kertoo Tedren (Tedre 1993b; sit. Tedre 1995, 160) haastattelema kotipalvelutyöntekijä. Erilaiset odotukset juontuvat erilaisista sosiokulttuurisista kokemuksista (Tedre 1999, 126) ja monet kotipalvelun asiakkaathan ovat syntyneet jo säätyjen Suomeen (Tedre 1999, 135). Suomalaisen kodinhoitoavun menneisyydessä on kuitenkin kaksi toisistaan poikkeavaa valtasuhdetta: kodinhoitaja voi olla joko asiakkaan statuksen alapuolella palvelijana, tai auttavana ja opettavana asiantuntijana, jonka työ on lähempänä hoivaa kuin palvelua, ja status jopa asiakkaan yläpuolella.

Kotipalvelun työntekijän alhainen status suhteessa asiakkaaseen ei välttämättä koidu asiakkaan eduksi. Koettu alemmuus voi johtaa alistumisen sijasta alistamiseen (ks. ed. luku). Jos työntekijä pyrkii kohti korkeampaa professionaalista statusta valikoimalla työtehtäviä, matalan statuksen työt kuten siivous jäävät tekemättä. Huonosti palkattuun matalan statuksen työhön ei myöskään ole tunkua: vanhusten kotisiivouspalvelulle on enemmän kysyntää kuin tarjontaa ja tämä epäsuhta kasvaa koko ajan väestön vanhetessa. Statusta on kuitenkin vaikea nostaa, sillä kotisiivousta ei pidetä vaativana työnä. Ja

vaatimattomasta työstä maksetaan vaatimatonta palkkaa. **Kotipalvelutyön alhainen status kostautuu asiakkaalle.**

4.2 Hoivasuhde epäsymmetrian lähteenä?

Työntekijän ja asiakkaan välistä valta-asetelmaa rakentaa käytännössä se, miten asiakas suhtautuu työntekijään, ja miten työntekijä puolestaan suhtautuu asiakkaaseen ja tämän suhtautumistapaan. Asiakasvanhuksen sosiokulttuurisella kokemuksella on vaikutusta, mutta se ei suoraan sanele tämänhetkistä käyttäytymistä. Silva Tedre on nimennyt viisi erilaista hierarkkista tapaa, joilla vanhusten kotipalvelun työntekijät kokevat asiakkaiden suhtautuvan heihin (Tedre 1995, 160–162):

Hierarkkiaa rakentavat asiakkaat pitävät kiinni omasta asiantuntijuudestaan ja asemastaan, jolloin työntekijä kokee olevansa piian asemassa. *Tasaveroista suhdetta hakevat* asiakkaat jakavat auttamistilanteen työntekijän kanssa. Tällöin työntekijä kokee suhteen vastavuoroiseksi, asiantuntijuutta jaetaan hienotunteisesti työntekijän ja asiakkaan kesken ja odotukset sovitetaan yhteisymmärryksessä. Tedren mukaan tasaveroisen suhteen vaatima ”samaistumisen mieli nousee hoivarationaliteetista ja siihen liittyvästä altruismista. Omien tarpeiden kuuntelemisen sijasta kuullaan toisen tarpeet ja vaikeudet” (Tedre 1995, 160). Tasaveroisessa asiakas–työntekijä–suhteessa hoivarationaliteetti on molemminpuolista, ei vain työntekijän asiakkaaseen kohdistamaa.

Toisten määrittelemiin palveluihin tyytyväiset asiakkaat ”tyrkyttävät asiantuntijuutta työntekijälle”. Tällaisia asiakkaita ovat etenkin miehet, he ovat tottuneet käyttämään kotitaloustyötä osaavien naisten palveluja, eivätkä pidä palvelun vastaanottamista riippuvuutena vaan oikeutena. *Ystävyyttä tavoittelevat* asiakkaat pyrkivät läheisiin suhteisiin työntekijän kanssa. Pitkät asiakassuhteet alkavat muistuttaa sukulaisuussuhdetta, joka voi mennä ”liian läheiseksi”, työntekijää pidetään ”omana tyttönä”. *Sopeutujat* eivät tuo esille omaa käsitystään auttamisen tavasta, vaan antavat työntekijän toimia parhaan näkemyksensä mukaan. He saattavat pelätä avun menettämistä, eivätkä uskalla tuoda mielipiteitään julki muuten kuin työntekijän kysyessä.

Kärjistäen hierarkkiaa rakentava asiakas pitää työntekijää piikanaan, toisen määrittelemiin palveluihin tyytyväinen vaimonaan ja

ystävyyttä tavoitteleva tyttärenään. Sopeutuva asiakas pitää työntekijää auktoriteetti-asiiantuntijana, tasaveroista suhdetta hakeva samanarvoisena asiiantuntijana.

Työntekijät suhtautuvat eri tavoin näihin hierarkkisoitumaan ja luokkaistumaan pyrkiviin suhteisiin ja asiakkaan heille tarjoamaan asemaan. Perinteisesti orientoituneet työntekijät sopeutuvat ”nöyrästi” asiakkaan tarjoamaan asetelmaan, modernimmat pyrkivät aktiivisesti itse määrittelemään asiakassuhteen laadun. Perinteisen ja modernin orientaation ohella työntekijöitä erottelee kulttuurinen sukupolvi individualismi–kollektivismi ja individualismi–altruismi-akseleilla. Nuoremman sukupolven työntekijät ovat vanhempia individualistisempia. He ovat irrottautuneet sellaisesta kollektiivisesta identiteetistä, jossa kaikilla on ”luonnollinen paikkansa”, ja pyrkivät luokka-aseman sijasta ammatti-identiteettiin samaistumalla omiin kollegoihinsa. Individualismi–altruismi-akselilla taas syntyy jännitteitä työntekijöiden ja asiakkaiden oikeuksien ja odotusten välillä. (Tedre 1995, 164–166.)

Konkreettisen kohtaamisen tasolla asiakas ja työntekijä ovat erilaisten suhtautumistapojensa vuoksi monenlaisten konfliktien äärellä. Konflikteja välttääkseen työntekijät joutuvat vuorottelemaan oman aikataulunsa, työyhteisönsä ja työnjohdon, sekä asiakkaan ja tämän omaisten asettamien odotusten välillä (Tedre 1995, 166). Asiakas saattaa rakentaa hierarkiaa tarjoten työntekijälle piian paikkaa, kun työntekijä taas pyrkii asiiantuntijaksi asiakkaan ”yläpuolelle”. Tai ”muiden määrittelemiin palveluihin tyytyväinen” (mies)asiakas voi tarjota työntekijälle vaimon asiiantuntija-asemaa, mitä työntekijä ei voi tai halua täyttää. Tedren erottelussa vain tasaveroisuutta ja ystävyyttä hakevat asiakkaat tarjoavat työntekijälle samanarvoista roolia suhteessa itseensä.

Työntekijän ja asiakkaan suhtautuminen toisiinsa ei piirrä kotipalvelun statusproblematiikan koko kuvaa. Itse hoiva, toisesta huolehtiminen, pyrkii rakentamaan järjestystä. Tässä on varmasti kulttuurisia eroja, joiden tuntemisesta voisi olla hyötyä, Tedren (1999, 88) mukaan näihin ”järjestyksiin liittyy aina tärkeysjärjestys”. Työtehtävät ovat tärkeydessään eriarvoisia, pään ja käden työt, samoin työntekijät keskenään toimenkuvineen ja nimikkeineen. Hoivatyöntekijä ja asiakas ovat hierarkkisessa asemassa toisiinsa nähden, ja kotipalvelutyö kokonaisuudessaan on alhaisen statuksen kyllästävä: ”...vanhuksille suunnattu kotipalvelu on monella tapaa alemman asemassa, jolloin taistelu ja vastarinta on vaikeaa” (Tedre 1999, 88).

Norjalaistutkija Kari Wærness erottaa huolenpidossa symmetrisiä ja epäsymmetrisiä suhteita, joissa vastavuoroisuus ja samankaltaisuus hoivaajan ja hoivattavan välillä vaihtelevat (Wærness 1987, 40–42). Epäsymmetrisistä huolenpitosuhteista Wærness mainitsee mm. äidin ja lapsen välisen suhteen, joka toimii hoitajan ja hoidettavan välisenä suhdemallina länsimaissa, ja jossa hoivattava on alisteisessa asemassa. Vanhemman ja lapsen suhde ei helposti käänny päinvastaisesti epäsymmetriseksi hoivasuhteeksi; niinpä vanhenneet norjalaisnaiset eivät Wærnessin tutkimuksen mukaan halua tyttäriensä antamaa hoivaa julkisten hoitopalvelujen vaihtoehdoksi vaan täydennykseksi.

Ystävyysuhteet taas perustuvat Wærnessin mukaan vastavuoroisuudelle ja tasa-arvolle, ja nämä normit rajoittavat annettavan hoivan määrää ja laatua. Vaikka ystävyysuhteet voivat Wærnessin mukaan olla perhesuhteitakin tärkeämpiä elämänhalun säilyttämisessä, vajaakuntoisuuden vaatima hoiva voi olla ystäville emotionaalisesti liian raskas taakka kannettavaksi.

Toisena epäsymmetrisenä hoivasuhteena Wærness mainitsee aviopuolisoiden välisen suhteen. ”Vaimojen perinteinen huolenpito miehistään on hoivasuhde, jossa hoivattava on hallitsevassa asemassa. Tällaisissa hoivasuhteissa hoivattavan riippuvuutta hoivaajasta ei avoimesti tunnusteta, vaan päinvastoin hoivaajaa pidetäänkin nyt riippuvaisena hoivattavasta” (Wærness 1987, 43–44). Wærness huomauttaa, että miesten avuttomuus taloustöissä lisää tarpeettomasti kotipalvelujen kysyntää. Toisaalta tasa-arvoistuvissa avioliitoissa ei voida enää ilman muuta olettaa, että vaimo pitää huolen vanhenevasta tai sairastuneesta miehestään, mikä myöskin lisää ulkopuolisen avun tarvetta. Wærness väittääkin, että suhteiden symmetrisyyden lisääntyminen toisaalta vanhempien ja lasten, toisaalta aviopuolisoiden välillä pikemmin lisää kuin vähentää julkisen kotiavun tarvetta, sillä niitä voi käyttää ilman että leimautuu sosiaalisesti. Symmetrisillä suhteilla on kuitenkin suuri merkitys ihmisen emotionaalille hyvinvoinnille, ja ne toimivat paremmin epävirallisena ja ennaltaehkäisevänä hoivana kuin varsinaisten hoivapalvelujen vaihtoehtona. Wærness pelkää, että kasvava taloudellinen epävarmuus ja sosiaalipalvelujen kysyntä vaativat suhteiden epäsymmetrisyyden palauttamista positiivisten seurausten toivossa (Wærness 1987, 52).

”Aidotkaan” sukulaisuus- tai ystävyysuhteet eivät ole ongelmattomia, ja työntekijälle tarjotussa tyttären, ystävän tai vaimon roolissa tulevat näkyviin Wærnessin kuvaamat (epä)symmetrisyystekijät erilaisina emotionaalisisina latauksina ja hankauksina. Asiakas ja kuin-

oma-tytär -työntekijä eivät jaa äidin ja ”aidon” tyttären muistoja käänteisestä hoivasuhteesta, mutta se ei tee tytär-suhteesta on hoivasuhteena ongelmatonta. Työntekijä esimerkiksi tuntee, toisin kuin tytär, asiakkaan luonnetta ja menneisyyttä vain valikoidusti. Suhteella ei ole menneisyyttä eikä syvyyttä, eikä asiakkaan piirongin päällä ole kotipalvelutyöntekijän lasten kuvia. Asiakkaan omien lasten ja lastenlasten voi olla hankala suhtautua ”omana tyttönä” pidettyyn työntekijään.

Mies voi olla helppo asiakas luovuttaessaan asiantuntijuuden työn tekijälle. Mahdollisesti tarjottu vaimon rooli vaatii kuitenkin työntekijältä tarkkavaisuutta oman jaksamisen ja tuntojen suhteen. Hyvä huolenpito voi laukaista yksinäisessä asiakkaassa työntekijää kohtaan ”vaimolle tarkoitettuja” tunteita, jotka kuormittavat työsuhdetta. Ilman emotionaalista latausta ”vaimon paikka” voi taas olla pelkän itsestäänselvän epäsymmetrian oikeuttava asetelma.

Syvä ystävyys asiakkaan kanssa voi sekin tehdä hoivasta raskasta. Työntekijän ja asiakkaan välinen suhde voi aidon ystävyysuhteen tavoin olla vastavuoroinen, ja työntekijä saattaa kuljettaa asiakkaan suruja mukanaan aidon ystävän lailla. Työntekijä on kuitenkin ”vain” työntekijä (usein ainakin omaisten ja palvelujärjestelmän silmissä), ja on monia asioita, joille hän ei voi tehdä mitään.

Wærnessin (1987) mukaan sekä kasvava symmetrisyys että tilalle tarjottu epäsymmetrisyys tuovat mukanaan ongelmia: jos perheensisäinen symmetrisyys kasvaa, palvelua haetaan ulkopuolelta. Ja jos palvelua ei ole tarjolla, pyritään palaamaan takaisin perheensisäiseen perinteiseen epäsymmetriaan. Wærnessin mallissa *hoiva* jo sellaisenaan sisältää välttämättä ”epäsymmetriaa”. Kyse on vain siitä, mihin tämä epäsymmetria sijoitetaan: hyväksytäänkö se ”perheenjäseneksi” (tai perheenjäsenelle) vai työnnetään perheen ulkopuolelle.

Siivouskykyisten perheiden palveluntarpeen arviointi menee siivuun tämän tutkielman aiheesta, mutta epäsymmetrisyys eli alhaisen statuksen ongelma on yhteinen sekä hoivaksi että palveluksi luokiteltavalle, ”ulkopuolisella” teetetylle kotisiivoukselle. Onko kodin töiden tekijä todella *automaattisesti* alisteisessa asemassa? Saavutetaanko perheen sisäinen symmetria vain teettämällä kotityöt ulkopuolisella? Tämän päivän suomalainen perhe on ilmeisesti hakeutumassa symmetrisemmäksi, sillä kotipalvelutyöntekijöitä ei tahdo riittää kasvavan kysynnän tarpeisiin. Helsingin Sanomat kirjoittaa: ”Kotitöissä itse tekemisen ja omin avuin selviytymisen periaatteet kyllä elävät Suomessa vielä vahvoina, mutta työelämän kiireisyys

ja verovähennysoikeus tekevät ostopalveluista aikaisempaa hyväksytympiä. Teettämällä töitä ulkopuolisilla lapsiperheet järjestävät enemmän aikaa yhdessäoloon ja kiireiset yksinasujat tai pariskunnat helpottavat työpaineitaan” (HS pääkirjoitus 21.3.2005).

Työntekijän näkökulmasta asetelma on varsin erikoinen. ”Lapsiperheet, kiireiset yksinasujat ja pariskunnat” ovat ilmeisesti jossakin sisäpuolella, johon kotisiivoojalla on pääsy ”ulkopuolelta”. Miten käy työntekijän, jos hänkin kuuluu joukkoon ”lapsiperheet, kiireiset yksinasujat ja pariskunnat”? Pääseekö hän mukaan symmetriaan teettämällä *oman* kotisiivouksensa ”ulkopuolisella”? Ja miksei kodin siivoamista voi tehdä yhdessä lasten kanssa? Onko hyvä opettaa lapsille, että kun nämä viettävät aikaa vanhempiensa kanssa, koti siivoutuu ilman että perheenjäsenten tarvitsee tehdä mitään?¹

Samainen pääkirjoitus valittelee, etteivät kotipalveluyritykset pysty takaamaan pysyviä, turvallisia ja päteviä työntekijöitä asiakkaille. Alan arvostusta ja työvoiman tarjontaa lisätään Helsingin Sanomien mukaan sopivalla koulutuksella, joka myös nostaa palkkoja ja varmistaa työn laadun. Tämä on tärkeää siksikin, että tulevaisuus tuo asiakkaiksi ikääntyneiden talouksia, jotka ”tarvitsevat moniosajia, ettei jokaista työtä tarvitse teettää eri ihmisellä”. Tulevaisuus tuo myös työntekijöitä muista kulttuureista, joita ei ilman oppia hyväksytä suomalaiskoteihin.

Kari Wærness (Wærness 1984; sit. Ungerson 1990) jakaa hoivan henkilökohtaiseen palveluun (personal services), hoivatyöhön (caregiving work) ja spontaaniin hoivaan (spontaneous care). Wærnessin mukaan kukin hoiva merkitsee erilaista suhdetta hoivaajan ja hoivan vastaanottajan välillä. Henkilökohtaista palvelua luonnehtii epäsymmetria, jossa hoivattava on korkeammassa asemassa kuin hoivaaja. Hoivattava (siis palveltava) kykenisi suoriutumaan ilman hoivaamista, ja tekisikin niin, jos suhde olisi symmetrinen. Tällaista palvelua antavat Wærnessin mukaan vaimot, lapset ja muut aikuiset perheenjäsenet. Clare Ungerson (1990) täsmentää Wærnessin määritelmää lisäämällä, että henkilökohtaisen palvelun piirteet voivat sopia sekä palkattomaan että palkalliseen työhön. Hoivatyössä sen sijaan

¹Pirkka-lehdessä (huhtikuu 2005) on artikkeli Bengt Hougaardin lanseeraamasta käsitteestä ”curling-vanhemmuus”, jossa kaikki epämiellyttävä harjataan pois lapsen tieltä. Teettämällä siivouksen ns. ulkopuolisella koko perhe välttyy epämiellyttävältä siivoukselta. Näin kaikki perheenjäsenet voivat muuttua ”palvelupenskoiksi”, kuten artikkeli palveluun tottuneita curling-perheiden lapsia nimittää.

hoivattava on vamman, sairauden tai ikänsä vuoksi riippuvainen hoivaajasta. Hoiva on pysyvää (consistent) ja luotettavaa (reliable), ja voi olla palkallista (ammattihoiva) tai palkatonta (esim. oman lapsen hoiva). Spontaani hoiva ei ole pysyvää eikä luotettavaa. Esimerkiksi naapuriapua voi antaa impulsiivisesti, sitoutumatta antamaan apua jatkossa. (Ungerson 1990, 14.)

Kotisiivoojan statuksen nostaminen on edellä pohditun valossa vähintäänkin haasteellista. Kotisiivousta pidetään välttämättömänä pahana, vähäarvoisena työnä, jota voi olla kiusallista sekä teettää toisella että tehdä toiselle. Ja vaikka siivouksen todistaisi olevan oikeaa hoivaa, sen asema ei välttämättä muutu, sillä huolenpito toisesta pyrkii jo itsessään tuottamaan epäsymmetriaa. Kotityöntekijän ja asiakkaan välinen suhde pyrkii lisäksi hierarkkisoitumaan ja luokkaistumaan, eikä piikuuden ja orjuuden värittämiä historia kevennä taakkaa.

Hoiva, siivous ja käsitys kotiin tuodusta avusta palveluna tuottavat kaikki erikseen ja erityisesti yhdessä vyyhdin epäsymmetriaa, joka ei ole purettavissa pelkällä työntekijöiden koulutuksella. Koulutus voi parantaa työntekijän kokemusta omasta asemastaan, mutta hoivasuhteessa hierarkiaa rakentaa myös asiakas. Siksi asiakastakin pitäisi valmentaa, jotta työsuhteesta tulisi riittävän tasavertainen. Sekä työntekijän että asiakkaan tulisi olla tietoisia siitä, että hoivaaminen on auttamista ja työtä eli Wærnessin sanoin hoivatyötä (caregiving work) eikä palvelua tai henkilökohtaista palvelemista. Samoin siivousavun nimi on muutettava palvelusta kotihoivaksi, jotta asiakkaalle — tai hoivattavalle — ei synny väärää mielikuvaa annetun avun luonteesta.

Vaikeammin opittava tai opetettava asia on sopivan läheisyyden asteen löytäminen. On tietysti makuasia ja persoonallisuuskysymys, kuinka lähelle ystävyyttä asiakassuhteen päästää. Yhtäältä ystävyys voi tehdä hoivasta raskasta, toisaalta on ihmisen sosiaalisen elämän kannalta surullista, jos niin hieno asia kuin ystävyys estyy hoivatyön vuoksi. Ystävä–hoivaajalle soisi ainakin jonkinlaisen paikan niiden ihmisten joukossa, jotka käsittelevät hoivattavan vanhuksen asioita. Hänen asiantuntemuksensa ei ehkä ole yleispätevää, mutta hänen asiakaskohtainen asiantuntijuutensa ja näkemyksensä vanhuksen tämänhetkisestä tilanteesta voivat olla arvokas lisä siihen tietämykseen, mikä perheenjäsenillä ja yleisemmän tason asiantuntijoilla on.

Työntekijälle tarjottu tyttären tai vaimon osa voisi kenties selkiytyä kohti asiallista työsuhdetta, jos kotisiivousta järjestävä organisaatio

tio vähän valmentaisi asiakasta, ja jos työntekijä tuntisi asiakkaan taustaa ja ihmisympäristöä. Jos työntekijän ja asiakkaan suhde on kuitenkin voimakkaan hierarkkinen ja työntekijä tuntee olevansa puuristuksissa roolissaan, voi olla parasta vaihtaa työntekijää. Organisaatiossa olisi hyvä olla joku, joka tuntee työntekijät ja asiakkaat ja jolla on näkemystä järjestää sopivia työpareja. Iäkkäämpi työntekijä voisi olla hauska yllätys asiakkaalle, joka on tottunut pitämään työntekijää tyttärenään tai ”pikkupiikanaan”. Vaimon palveluksia odottavalle miehelle lähettäisin miespuolisen työntekijän.

Kokonaan toisen tason ongelma on siivoustyön alhainen status yhteiskunnassa. Muiden ihmisten tai yhteiskunnan suhtautuminen kotisiivoustyöhön ja siivoustyön tekijyyteen lienee ikuisuuskyseinen. Kaikkea työtä voi vähätellä tai arvostaa, sekä omaa työtä että muiden; yksi ei arvosta duunareita, toinen pitää professoreja pölyisinä, käytännöstä vieraantuneina kirjanoppineina.

Yhteiskunnallisen arvostuksen puute näkyy palkassa ja hoivatyössä alhainen status kostahtuu myös asiakkaalle. Likaisen työn lisäksi ei eettisistä syistä voida maksaa. Miten olisi alhainen statuksen lisä? Niukkenevassa hyvinvointivaltiossa pohdittavaksi jää, kuka kotisiivoojan palkan maksaa. Vähävaraisilla siivouskyvyttömillä ei ole varaa maksaa yksityisistä palveluista. Järjestösektorilla palveluja voidaan tarjota edullisesti ja jopa ilmaiseksi, mutta asiakkaan iloksi koituva edullisuus on helposti pois työntekijän palkasta tai organisaation tarjoamasta muusta turvasta tai eduista.

Oman työn statuskohotuksen voi aloittaa ryhtymällä itse arvostamaan omaa työtään. Siivoustyö vanhusten kotona on niin merkityksellistä ja kokemuksellisesti rikastuttavaa, ettei ole mitään syytä vähätellä sitä myöskään muille. Asiakkaan arvostusta on vaikeampi saavuttaa. Vaikka asiakas arvostaisi siivoustyötä, sen tulosta ja tekijääkin ihmisenä, hän ei välttämättä arvosta *tekijyyttä*, siis sitä, että joku on siivooja. Hierarkkiseen asetelmaan voi olla vaikea puuttua. Asiakas ei kenties näe statukseen liittyvää problematiikkaa lainkaan, mm. Titta Tuohisen (2000, 250) mukaan itse ylempänä erilaisissa hierarkioissa olevat ovat usein sokeita ja epäsensitiivisiä eriarvoisuudelle.

Olen kuullut väitettävän, että jonkin alan naisistuminen alentaa alan palkkoja ja sitä myöten statusta. Naisen työ olisi siis yhteydessä alhaiseen statukseen niin päin, että kun työtä tekee nainen, niin työn status laskee, eikä niin päin, että naiset suostuvat tekemään työtä, jolla on alhainen status. Naiset ovat tehneet ja tekevät hoivatyöstään näkyvää ja palkallista siirtymällä ”ketjussa” ko-

din ulkopuolelle töihin: kun nainen menee kodin ulkopuolelle töihin, ne työt, jotka nainen on aiemmin tehnyt palkatta kotona, esim. lastenhoito siirtyvät pääsääntöisesti toisille, palkatuille naisille (jotka voivat mennä lastenhoitotyöhön omien kotiensa ulkopuolelle). Naiselta naiselle siirtyvä työ ei voi enää naisistua. Voiko naisen kotona ilmaiseksi tekemästä työstä tulla näkyvää ja arvostettua, kun se siirtyy palkatulle naiselle? Nouseeko kotisiivouksen status koulutuksella? Tarvitaanko kotisiivoukseen koulutusta muusta syystä kuin statuksen nostamiseen? Osaako kuka tahansa siivota? Seuraavassa luvussa pohdin kotisiivousta luonnollisen ja sukupuolittuneen työn ja taidon näkökulmasta.

4.3 Kotisiivous naisten luonnollisena ”työnä” ja taitona

”Miehet ei semmoisella palkalla tekisi töitä (...) Minusta tuntuu, että tämä on kaikkein raskain ammatti... Ei miehet ruppee tekemään tällaisia.” (Kotipalvelutyöntekijän haastattelu, Sarola & Meriläinen 1989, 76; Tedre 1999, 53.)

Siivousta, etenkin kotisiivousta, pidetään naisten työnä, sikäli kun sitä pidetään työnä. Sekä oman että toisen kodin siivoaja on yleensä nainen: kunnallisten kotipalvelujen vuonna 1994 työllistämistä 13 000 työntekijästä miehiä oli 60 (Rauhala ym. 1997; Tedre 1999). Naisen myös katsotaan osaavan siivota, sikäli kun siivousta pidetään taitoa vaativana. Kodinhoitajatar oli alunperin naisille suunniteltu semiprofessionaalinen ammatti (Simonen 1987, 60), jonka tekijöillä katsottiin jo valmiiksi olevan työhön tarvittavat taidot.

Kotisiivousta ei siis nähdä työnä, eikä sen katsota edellyttävän ammattitaitoa (Tedre 2004, 74). Komulaisen (1998; sit. Tedre 1999, 44) haastattelemat sosiaalian opiskelijat taas olivat sitä mieltä, että ”soppoo ossoo tehä kouluja käymätä”. He odottivat koulutukselta kotitaloustaitojen sijasta vuorovaikutustaitojen ja teorian opetusta². Kotipalvelussa työntekijän ja asiakkaan väliset kamppailut käydään kuitenkin nimenomaan siivouksesta. Asiakkaat pitävät kodinhoitotaitoja tärkeämpänä ammattitaitona kuin sosiaalisia taitoja. (Tenkanen 1998; sit. Tedre 1999, 44–45.) Toisaalta ammatillisuus voidaan

²Tässä voi myös nähdä alhaisen statuksen työn eli siivouksen hylkimistä ja pyrkimystä korkeamman statuksen sosiaaliosaamiseen, vrt. Twiggin tutkimat siivoustyön välttelijät.

nähdä kotipalvelussa ongelmallisena, sillä se tuottaa yhdenmukaisuuden vaatimuksia ja rajoittaa yksilöllisen auttamisen tilaa (Tedre 1995, 150). Tedren mukaan hoiva onkin paradoksaalista sikäli, että meriokraattinen yhteiskunta arvostaa koulutusta ja tieteellisyyttä, mutta hoivan ei nähdä vaativan mitään sellaista osaamista, mitä kenellä tahansa ei luonnostaan olisi; erityisesti ruuanlaitto ja siivous ovat luonnollistuneet itsestäänselvyyksiksi (Tedre 1999, 44).

Kotisiivouksen luonnollisuus tarkoittaa kahta eri asiaa, jotka on hyvä erottaa toisistaan: yhtäältä siinä on kyse ”naiselle luontuvasta”, sukupuolittuneesta työstä ja toisaalta sellaisesta luonnollisesta työstä, joka ei vaadi erityisiä taitoja ja niiden opettelemista. Käsittelemme luonnollisuutta ensin sukupuolittuneen työn kannalta ja pohdim sitten koulutusta työhön, jonka tekijöillä ”on jo” siihen tarvittavat taidot.

4.3.1 Naisen työ

Kotisiivouksen pitäminen naiselle luonnollisena työnä on stereotypia, joka sitoo siivoustyön biologiseen sukupuoleen. Kaikki naiset eivät todellisuudessa ole siistejä; yksinasuvan naisen koti voi olla kaoottinen sekamelska ja sinkkumiehen talous siisti. Jos siivousta kuitenkin pidetään naisen työnä, sillä on seurauksensa: se vapauttaa miehet siivouksesta.

Ulko-ovi käy ja äkkiä tajuan, että pihalla minua vastaan tullut punaposkinen mies on talon isäntä. Hän puhkuu toimintakykyä joka ravamittarilla. Asiakas antaa minulle imurin ja komentaa isännän tamppaamaan mattoja. Isäntä menee murahtaen takaisin ulos, ilman mattoja.

Tedren (1995, 151) mukaan kotipalvelutyössä suurin osa paitsi työntekijöistä, myös asiakkaista, on naisia. Osaksi tämä johtuu naisten enemmistöstä ikäihmisten joukossa. Syytä on myös siinä, että siivous on naisen työtä naisen vastuulla, eikä kumpikaan, työ tai vastuu, helposti siirry miehelle. Pariskunnan mies voi olla elossa, kotona ja siivouskykyinen, mutta siivous ei välttämättä siirry hänelle, kun sairaus, ikä tai vamma vie vaimon voimat. Sen sijaan nainen etsii tilalleen toisen naisen siivoamaan. Tedren mukaan perheeseen hankittu ulkopuolinen kotiapu voikin vapauttaa asiakkaan alemman statuksen työstä tai naisen työstä tai epämiellyttävästä työstä (Tedre 1999, 50). Katsooko mies, että siivous ei kuulu hänelle; katsooko *nainen*, että

siivous ei kuulu miehelle? Eikö siivottomuus häiritse miestä? Vai eikö mies osaa siivota? Vai eikö nainen luota miehen siivoustaitoihin?³

Näitä kysymyksiä voi tarkastella kääntämällä kuva toisinpäin: jos tutkisinkin jotakin, mikä katsotaan miesten työksi? Esimerkiksi auton renkaiden vaihtaminen kuuluu perinteisesti miehelle. Kaikki miehet eivät tietenkään käytännössä osaa sitä, mutta samoin kuin naiselta odotetaan kotihoitotaitoja, miehen oletetaan osaavan vaihtaa renkaat, mitä taas ei ainakaan automaattisesti odoteta naiselta. Harva myöskään pitää naista (varsinkaan iäkästä naista) laiskana tai saamattomana, jos hän ei itse vaihda renkaitaan, vaan teettää sen miehellä. Millä perusteella sitten arvostelen miestä, joka ei siivoa?

Käytännössä ns. miesten työt ovat usein fyysisesti niin raskaita, että (iäkäs) nainen ei *kykene* tekemään niitä, osasi tai ei. Tässä mielessä naiselle annettu apu ns. miesten töissä on hoivaa. Sen sijaan siivouksessa on monia ruumiillisesti kevyitä tehtäviä, joiden tekeminen ei ole kykenemisestä kiinni. Kun palveluntarjoajan periaatteena on tarjota hoivaa eikä palvelua, siivoamisen epämieluisuus ei riitä perusteeksi kotiavun saamiseen. Kotipalvelu on tarkoitettu avuksi siihen arjen uusintamiseen, josta avun ottaja ei itse kohtuudella selviä (Tedre 1999, 50). Myöskään osaamattomuuden vuoksi annettu apu ei täytä hoivan määritelmää. Jos siis kotiin lähetetään siivousapua silloin, kun perheessä on siivouskyvytön nainen ja siivouskykyinen mies, niin kyseessä on hoiva vain naisen kannalta. Miehen näkökulmasta kyseessä on palvelu.

Hoivan määrittelyä ja muotoja käsittelevässä luvussa (ks. s.18) aviopuolisoiden välinen suhde mainittiin epäsymmetrisenä hoivasuhteena, jossa hoivattava on hallitsevassa asemassa (Wærness 1987, 43–44). Wærness (mt.) huomauttaa myös, että miesten avuttomuus taloustöissä lisää tarpeettomasti kotipalvelujen kysyntää. Tedren tutkimissa asiakkaiden suhtautumistavoissa aviosuhteen palveluaspekti jatkui toisten määrittelemiin palveluihin tyytyväisten (mies)asiakkaiden kohdalla, jotka ”tyrkyttävät asiantuntijuutta työntekijälle”, ovat tottuneet käyttämään kotitaloustyötä osaavien naisten palveluja, eivätkä pidä palvelun vastaanottamista riippuvuutena vaan oikeutena.

Raija Julkusen mukaan ”riippumattomista” miehistä ja ”riippuvaisista” naisista koostuvassa kulttuurissa naisten ”velka” miehille tunnistetaan (Julkunen 1995, 18). Jos mies ei kykene tai halua huo-

³Yksikkömuoto sanasta 'mies' ei tässä tarkoita miestä olentona vaan solmukertomuksen punaposkista miestä.

lehtia omasta arjestaan, se ei tee miehestä epäitsenäistä. ”Samalla tavalla kuin pääoma on kasautunutta vierasta työtä, miesten julkinen vahvuus on kuitenkin ’kasautunutta vierasta rakkautta’. Miehet saavat osakseen symmetristä suuremman osuuden naisten reproduktiivisesta voimasta ja huolenpidosta” (mt., 19). Tämän epäsymmetrian tuottama velka naiselle kuitenkin unohdetaan.

Näistä näkökulmista voidaan hahmotella ”ulkopuolisen” naisen ristiriitainen asema siivouskykyisen miehen kotisiivoajana: hän on vaimon kaltaisessa, alisteisessa asemassa hoivattavaan, joka on taidollisesti avuton suhteessa kotisiivoajaan ja pitää siivousapua oikeutenaan. Toisaalta nainen saa työstään palkkaa, eikä siivoa ”ilmaiseksi” kuten vaimo; toisaalta hän on katseen kohteena haavoittuvamassa asemassa kuin vaimo. Sosiaaligerontologian näkökulmasta vanhuudelle pitäisi antaa erityisasema. Pitäisikö siivouskykyinen mutta iäkäs, sosiokulttuuriset odotukset omaksunut mies armahtaa siivouksen opettelemisesta? Onko jonkun ”ulkopuolisen” tehtävä ylläpitää naisen palveluun tottuneen miehen elämäntapaa? Vanhan miehen oikeus kotisiivouspalveluun vaatisi jonkun vastaavaa velvollisuutta ja niukkeneva hyvinvointipalvelusektori joutuu karsimaan kaikkialta. Sekä naisen palveluihin tottuneiden miesasiakkaiden, että ”alemman luokan naisten” palveluihin tottuneiden naisasiakkaiden kohdalla on kysyttävä tarkkaan, onko annettava apu todella hoivaa. Hoivan antamisperusteita voidaan ehkä väljentää asiakkaan iän vuoksi mutta ei sukupuolen tai statuksen perusteella.

Kotipalvelussa on naistyöntekijyyden kannalta muitakin haasteita kuin siivouskykyiset asiakkaat, jotka teettävät naisten ja alemman statuksen töitä. Kotipalvelussa ei pääse töihin vertaisryhmän pariin, sillä perhe on hierarkkinen yhteisö, ja siirtyessään omasta kodistaan työhön toisen kotiin nainen siirtyy hierarkkisesta yhteisöstä toiseen hierarkkiseen yhteisöön. Kotipalvelutyöstä puuttuu se työelämän erityispiirre, josta mm. Julkunen kirjoittaa: ”(...) naiset voivatkin kokea, että ansiotyössä heillä on aikaa itselleen ja että siellä he voivat olla ’oma itsensä’” (Jokinen & Julkunen 1984; sit. Julkunen 1995, 23). Kotipalvelussa työskennellään yleensä yksin (ilman kollegaa) ja asiakkaan katseen alla, joten nainen ei pääse ”töihin lepäämään”. Tedrenkin haastattelemat kotipalvelun työntekijät kaipasivat tuntuun vertaisryhmään, kollektiivista ammatti- tai organisaatiokulttuuria (Tedre 1999, 30). Työntekijä on työtilanteessa yksin myös katseen kohteena:

Asiakas istuu ovensuussa ja katselee pesemistäni sanomatta mitään. En tiedä vahtaako hän työtäni vai takapuoltani ja se häiritsee minua niin, etten pysty sanomaan mitään.

Jos asiakas ja työntekijä ovat samaa sukupuolta, työntekijä todennäköisesti ajattelee asiakkaan tarkkailevan ensisijaisesti työsuoritustaan. Asiakas voi tietenkin kuulua seksuaaliseen vähemmistöön, mutta arvelisin tämänhetkisten asiakaskohorttien olevan melko tukevasti ”kaapissa”. Jos työntekijä on mies ja asiakas nainen, niin katseelle aukeavat samat tulkintamahdollisuudet kuin solmuepisodin todellisessa tilanteessa, jossa työntekijä kiusaantuu katseen mahdollisesta seksuaalisesta latauksesta. Katseen ei tarvitse sisältää seksuaalisuutta ollakseen arvioiva, ja arviointia voi ryydittää myös verbaalisesti:

Väsinyt ja huomiosta kiusaantunut kroppani vääntelehtii pyyhkiessään pölyjä ja pilkkoessaan keittovihanneksia. Asiakas marisee koko ajan liian märästä tai kuivasta rätistä ja vääränkokoisista porkkanapaloista.

Ulla Kosonen (1997) kirjoittaa nähdyksi tulemisen häpeästä ja kaipuusta. Helen Block Lewisin mukaan häpeän tunne on yhteydessä riippuvuuteen: mitä riippuvaisempi yksilö on, sitä herkemmin hän kokee häpeää. Tutkimusten mukaan naiset (ryhmänä) ovat ympäristönsä riippuvaisempia kuin miehet, ja tämän vuoksi häpeän kokemukset ovat yleisempiä naisilla kuin miehillä. Lewisin mukaan

häpeää syntyy sellaisissa tilanteissa, joissa tapahtuu seksuaalista nolaamista, epäonnistumista, tappiota kilpailussa, sosiaalista tönkyä, yksityisyyden loukkausta tai naurettavaksi tekemistä. Tällöin häpeävä tuntee itsensä naurettavaksi, hämmentyneeksi, harmistuneeksi, nöyryytetyksi tai epäkunnioitetuksi. Häpeän tunteen syntymiselle on edellytyksenä, että häpeävällä on emotionaalinen suhde ulkopuoliseen ”toiseen”; hän välittää siitä, mitä ”toinen” ajattelee ja tuntee häntä kohtaan. Tässä tilassa yksilö tuntee olevansa riippuvainen ja haavoittuva, koska pelkää tulevaisuutta torjutuksi. (Lewis 1987, 197; sit. Kosonen 1997, 23.)

Itseen häpeävä haluaa painua maan alle, sillä häpeä koskettaa koko itseä, ja ihminen häpeää jo sitä, että häpeää itseään (Kosonen 1997, 23). Kosonen kirjoittaa artikkelissaan tyttöjen koululiikunnan tuottamista häpeäntäyteisistä muistoista. Kotisiivoojan ei tarvitse riisuu-

tua alasti asiakkaan edessä kuten tyttöjen pukuhuoneessa, eikä asiakas arvostele kotisiivoojan kärrynpyöriä, mutta yhteisiäkin piirteitä katseen kohteena olemisissa on.

Käyn vessassa nielemässä kyyneliä ja asiakas huutaa oven takana, että eikö meillä kotona ole vessaa.

Kuten liikuntasalissa, pukuhuoneessa tai suihkussa, toisen kotonakaan ei ole suojapaikkoja katseelta — paitsi vessa, ja se löytyy liikuntatiloistakin. Asiakasta on vaikea kieltää katsomasta oman kotinsa siivoamista. Lisäksi, vaikka arvostelun kohteena ei ole ruumiin suoritus suoranaisesti, niin ruumista voi arvostella myös työn suorittamisen välineenä: ”Näytät aika rimpulalta matontamppaajaksi” tai ”Jaksaako tuolla elopainolla tässä helteessä ikkunoita pestäkään”.

Titta Tuohisen (2000, 249) mukaan vertaisuus on tunteista herkimpiä ja vaikka siedämme hierarkioita, meidän on vaikea kestää huonoa kohtelua hierarkioissa. Alhaisen statuksen työn tekeminen sättille asiakkaalle on haasteellista altruistiselle, häpeälle alttiille naiselle etenkin, jos tämä odottaa asiakkaalta kiitollisuutta (ks. Twigg hoivaluvussa). Myös seksuaalinen arvioiminen, imarteleminen tai ei, on kiusallinen kiitollisuuden korvike.

En tiedä, millaisia temppuja kotipalvelutyöntekijät tekevät kestääkseen katseen kohteena olemista. Kotipalvelussa, kuten muussakin asiakastyössä työntekijä voi ajatella olevansa käytettävissä eikä näytillä⁴, mutta tosiasia on, että kotipalvelutyöntekijä on asiakkaan kotona esillä, eikä pääse katseelta piiloon. (Nähdyksi tuleminen on tosin molemminpuolista, sillä myös asiakas ja hänen kotinsa ovat vastaavasti esillä työntekijälle.) Olipa katse sukupuolittunut tai ei, niin katsetta täytyy sietää. Vaikka katseen kohteena ei olisi työntekijän sukupuoli vaan työsuoritus, katse ei välttämättä muutu vähemmän haastavaksi. Asiakas voi tietenkin seurata työtä myös ihailen, ja silloin ehkä kommentoikin näppäriä käsiä tai huomaavaista elettä: ”Ai kun sä aina muistat ravistaa piimäpurkin.” Mutta jos asiakas moittii koko ajan, työnteko on vaivalloista ja pakotie mielikuvitusmaailmaankin tukossa.

Jos suunnittelisin kotipalvelutyöntekijöiden koulutusta, niin sisällyttäisin siihen erilaisten katsetilanteiden harjoittelua improvisaatio-teatterin ja psykodraaman keinoin. Ahdistaviin tilanteisiin voisi saada työtä helpottavaa välimatkaa näkemällä ne draamana, pieninä kohtauksina näytelmässä.

⁴Olen tehnyt pari tuskallista mallin keikkaa ja huomannut olevani köyttö- en näyttöihminen.

4.3.2 Naisen taito

Käsitys kotisiivoamisesta luonnollisena työnä, joka ei vaadi taitoja tai niiden opettelua, on sekin stereotypia ja kiinni sukupuolella. Myös naiset itse vähättelevät arkista auttamistyötä (Tedre 1999, 91). To-dellisuudessa kaikki jotka osaavat siivota kohtuullisessa ajassa huo- lallisesti, tajuavat mistä pitää pyyhkiä pölyt ja tietävät, että rätti pitää puristaa, ennen kuin sillä pyyhkii, ovat *oppineet* taitonsa. Jot- kut ovat saaneet oppinsa lapsuudenkodistaan, toiset ovat oppineet siivoamalla omaa kotiaan. ”Soppoo” ja kodin töitä voi osata tehdä kouluja käymättä, mutta geeniperimässä taito ei siirry kummallekaan sukupuolelle. Kotoa saadut tai itse opitut taidot luonnollistuvat hel- posti itsestäänselvyyksiksi, sillä niistä ei saa kurssitodistuksia. Ko- toa kuitenkin ammennetaan monenlaista osaamista: yksi koulitaan syöttötuolista saakka poliittiseen väittelyyn, toista valmennetaan ur- heilijaksi ja kolmas oppii viulunsoittoa, kalastusta tai eläintenhoitoa ammatiksi asti. Harvempi kodin töitä lapsilleen opettava vanhempi kaavailee lapsestaan kotipalveluammattilaista, mutta siitä huolimatta ”osaaminen ei saa olla itsestäänselvyys, vaikkei sitä hankittaisikaan koulutuksella” (Tedre 1999, 91).

Edellisessä luvussa kysyin, tekeekö kotisiivouksen siirtyminen ul- kopuoliselle, palkatulle (naiselle) työstä näkyvää ja arvostettua. Ai- nakin se tekee siitä vaikeampaa. On paljon helpompaa siivota omaa kuin toisen kotia, toisen kodin siivoaminen on itse asiassa eri taiteen- laji kuin oman kodin siivous.

Anne Kainlauri kirjoittaa kodin töiden tekemisestä ja tekijästä:

Entä kun kotityöt tekee toinen — tekeekö hän erillisiä toimia vai onko kotitöiden luonne yhä monikerroksinen? Kotitöitä voi jakaa erillisiin tehtäviin, mutta useimmiten arjen tarpei- den kirjo ja koti työn ympäristönä tekevät työstä enemmän tai vähemmän kokonaisvaltaista. Kotitöitä voi luonnehtia **arki- rationaalisuuden** käsittein (vrt. hoivarationaalisuus hoiva- työssä), jolloin työn perusta on siinä, että kotityötä tekevän palkatun toisen toimintaa ohjaa ymmärrys kodin asukkaan hyvinvoinnista hänen omassa arkiympäristössään. Työ tapah- tuu kodin asukkaan ehdoilla samalla, kun tekemisen tavassa virtaavat tekijän hyviksi kokemat käytännöt, tiedot ja taidot. (Kainlauri 1998, 193.)

Kainlaurin kuvaama arkirationaalinen, asiakaslähtöinen ymmärrys ja asiantuntijuuden virtaus antavat kotipalvelutyön perustasta harmo-

nisen kuvan. Parhaimmillaan todellisuuskin vastaa Kainlaurin idylliä. ”Ymmärrys kodin asukkaan hyvinvoinnista hänen omassa arkiympäristössään”, asukkaan ehdoilla toimiminen ja työntekijän oman asiantuntijuuden käyttäminen ovat kuitenkin usein vaikeasti yhteensovittettavia asioita. Tämä tulee esille, kun summaa yhteen tähän mennessä tässä tutkielmassa käsiteltyä: kotisiivouksen merkitystä kodille, sen suhdetta hoivaan, siivoustyön statuskysymyksiä, ongelmallisia hoiva- ja asiakassuhteita sekä siivoustyön luonnollistumista ja sukupuolittuneisuutta.

Hoiva- tai arkirationaalisuus eivät ole ominaisuuksia vaan suhtautumistapoja. Vanhusten kotisiivoustyössä nämä suhtautumistavat kohtaavat, jos työ hyväksytään hoivaksi. Hoivarationaalisuus on Doris Norrgårdin mukaan biologiasta puhdistettu muoto ”äidillisyyden utopiasta” (Norrgård 1987, 193). Ruth Lister (1997) huomauttaakin, että kun puhutaan naisen työstä tai roolista, tarkoitetaan yleensä äidin työtä tai roolia. Äiti on sidotumpi kotiin kuin lapseton nainen, ja synnyttäneenä ja/tai imettäneenä naisena äidillä on väkisin jotain kokemusta hoivavelvollisuudesta ja riippuvuudesta. Biologiasta puhdistaminen ei silti jätä hoivarationaalisuutta tai arkirationaalisuutta kokonaan vaille sukupuolta, sillä sosiaalisesti rakentuvassa maailmassa sukupuolineutraaleja alueita ei juuri ole. Monet feministit varoittavat, että ’sukupuolineutraalin’ statuksen omaksuminen tarkoittaa maskuliiniseen todellisuuteen sopeutumista (ks. esim. kansalaisuudesta Lister 1997, 93). Hoivarationaalisuus ja arkirationaalisuudesta ainakin kodin alueeseen liittyvä ovat feminiinisesti värittyneitä käsitteitä, eikä tämän tunnistaminen ja tunnustaminen saa essentiaalisoida hoiva- ja kotityötä naisen työksi, saati alentaa niiden arvoa.

”Kun kotiin tulee ulkopuolinen siivoamaan, auttamaan tai hoivamaan, hän astuu vieraan tilan ’henkeen’. Toisaalta hän tuo muassaan jotain uutta, toisaalta vie mennessään jotain olevaa” (Kainlauri 1998, 194). Työntekijä tuo vieraaseen kotiin paitsi ammattitaitonsa ja rutiininsa, myös yksilöllisen käsityksensä siitä, miten asiat tehdään ”oikein”. Ja tämä käsitys törmää asiakkaan yksilölliseen näkemykseen ”oikeasta” siivoamistavasta. Mitä työntekijä voi sanoa asiakkaalle, jonka mielestä ikkunat saa puhtaaksi käsisaippualla ja vanhalla villasukalla? Tai asiakkaalle, joka haluaa jättää muun siivouksen sikseen ja vaatii, että aika on käytettävä aamutossujen huolelliseen imurointiin, kattokruunun kiillotukseen, kaljanhakuun tai kahvipöydässä seurusteluun? Tai asiakkaalle, joka luulee kotisiivoojaa Maija Pop-paseksi, joka lennättää kahdestasadasta neliöstä kymmenen vuoden

pinttymät hetkessä tiehensä? ”Jos asiakas käsittää auttajan henkilökohtaiseksi palvelijakseen, hän samalla pitää asemaansa vahvana niin, että erimielisyys on mahdollinen. Samalla se tekee hänelle mahdolliseksi ainakin jossain määrin myös henkilökohtaisten intressiensä ajamisen. Tämä on mahdollista erityisesti silloin, kun kyse on arkisista askareista ja samalla jaetusta asiantuntijuudesta.” (Tedre 1999, 27.) Jaettu ”käsitys asiakkaan hyvinvoinnista” voi olla monen mutkan takana. Toisen kodin siivousta on mahdotonta yleisellä tasolla opettaa. Puhtaanapitoalan opiskelijoita opetetaan siivoamaan toisaalta julkisia tiloja ammattilaisina, ja toisaalta omaa kotiaan naisina ja äiteinä (Mari Käyhkö 2001; sit. Tedre 2004, 75), mutta toisen kodin siivousta ei opeteta (Tedre 2004, 75).

Työntekijä myös vie mennessään jotain olevaa. Kotipalvelussa oppii omista poikkeavia asumisen, elämisen ja tekemisen tapoja. Mukaan ottamisessa on nurjakin puolensa: työntekijä saattaa päivän päätteeksi olla kuorrutettu pölyllä, lemmikinkarvoilla ja hilseellä, kylästetty hajuilla ja pesuaineilla, kuormitettu piikuudella, leskeydellä, huolilla, sairauksilla, peloilla ja yksinäisyydellä. Tedre (1999, 164–167) kirjoittaa, että naisen itsensä odotetaan olevan puhdas samalla, kun lian puhdistus ihmisistä ja ympäristöstä on naisen tehtävä. Vastaanottavainen ja ihmisherkkä kotipalvelutyöntekijä ei pysty täyttämään tätä odotusta psyykkisesti eikä fyysisesti.

Kotisiivous toisen kotona täytyy hyväksyä työnä, jonka **osaamista ei voi itsestäänselvästi edellyttää kummaltakaan sukupuolelta**, mutta jonka tekemisen voi oppia siinä missä muunkin taidon. Siisteyden tyrkyttämisessäkin on omat vaaransa: Anne Kainlaurin mukaan ”marttojen valistuskampanjat sisälsivät ajatuksen kansan valistamisesta, mutta niiden vastaanotto saattoi muuttaa tarkoitettuja tavoitteita: esimerkiksi epäsiisteys oli merkki rahvaan miehen moraaliseen ylemmyydestä ja herraskulttuurin näennäinen hienous kertoi eettisestä alamittaisuudesta. Likaista työtä tekevällä oli oikeus olla työnsä näköinen” (Kainlauri 1998, 192). Myös vanhukSELLA pitäisi olla oikeus määritellä itse, milloin asunto on riittävän siisti ja asukkaansa näköinen. Ylenpalttinen siisteyden ylläpitäminen tai tuputtaminen ei välttämättä ole edes taito vaan perfektionistinen pakkomielle. Naistenkaan ei pitäisi omia siivoustaitoa sukupuolensa luontaiseksi ominaisuudeksi, vaan hyväksyä se, että kaikilla on oppimista. **Toisen kotona tehtävässä siivoustyössä on oppimista sekä siivoustyön tekijällä että asiakkaalla, olivatpa nämä miehiä tai naisia.**

Näistä näkökulmista kotisiivous ansaitseekin enemmän arvostusta toisen, ”ulkopuolisen” tekemänä kuin itse tehtynä. Toisen koti on Julia Twiggin (2000, 77) mukaan työpaikkana erityinen, samoin toisen kotona tehdyn työn työaika poikkeaa ”virka-ajasta”. Kotona tehty työ tehdään kodin ajassa (domestic time). Aika ja paikka ovat sosiaalisen järjestyksen peruskategorioita, ja kodin spatiaalisella ja ajallisella erityisyydellä on seurauksensa sekä asiakkaalle että työntekijälle: esille nousevat kysymykset yksityisyydestä ja julkisuudesta, kontrollista ja vallasta (Twigg 2000, 77). Seuraavassa luvussa käsittelen kotipalvelua julkisen ja yksityisen välisen rajan ylittäjänä ja venyttäjänä.

Luku 5

Töissä toisen kotona

Herään tuntia liian aikaisin kylmässä hiessä. En näe kunnolla, silmäni ovat lasittuneet yhtämittäisestä heräilystä. Olen menossa aamu-seitsemäksi asiakkaan luo omilla avaimilla ja se on pelottavinta kaikesta.

Seison hetken asiakkaan oven takana ennen kuin soitan ovikelloa. Kääntyisin mieluummin pois.

Vieraaseen kotiin ei ole helppo mennä töihin, vaikka tietäisi olevansa odotettu ja toivottu. Rappukäytävän ja kodin välissä oleva kynnyks on korkeampi henkisesti kuin fyysisesti. Miksi toisen koti on työpaikkana niin haastava? Kotipalvelutyöntekijä ei tee työtään toisen *kodissa*, ikään kuin olisi vuokrannut sieltä työhuoneen, vaan on töissä toisen *kotona*. Hän tekee työtään asiakkaan ”backstagella” toisin kuin vieraat, jotka kutsutaan ”front stagelle” (ks. esim. Goffman 1959, 106–140), eikä voi kunnioittaa vierasta yksityisyyttä kursailemalla kuten vieras. Koskemattomuus rikkoutuu väkisin, kun työntekijä avaa siivouskaapin oven, vaihtaa vuodevaatteet tai konttaa pesemässä vessan lattiaa.

Toisen koti muuttuu hetkeksi toisen työpaikaksi, mutta samalla koti pysyy kotina ja asiakkaan reviiirinä. Käytännössä on mahdotonta noudattaa asiakkaan kehotusta ”ole kuin kotonasi”. Asiakas ei varmasti tarkoita, että työntekijä voi hakea jääkaapista virvokkeita ja rojahtaa sohvalle katsomaan Matlockia, vaan että työntekijä saa tulla pois ovensuusta, liikkua asunnossa ja arvioida siivouksen tarvetta, eikä tarvitse kysyä ihan joka asiaa. Toisen reviiirillä työskentely on silti kaikkea muuta kuin rentouttavaa, vaikka asiakas olisi kuinka ystävällinen ja leppoisa. ”(...) kun tämä on henkisesti paljon ras-

kaampaa kuin laitostyö. (...) Laitoksessa ollaan laitoksen ehdoilla ja ne ihmiset tietävät sen, ne potilaat ja asukkaat (...)”, kertoo Tedren (1993, 126) haastattelema kotipalvelun työntekijä.

Tähän mennessä käsitellyn valossa kotipalvelutyöstä tekee hankalaa kodin erityinen merkitys vanhukselle, työn intiimi ruumiinläheisyys, alhainen status ja karu historia, ristiriitaisten odotusten rasittama ja työläästi muotoutuva suhde työntekijän ja asiakkaan välillä, sekä käsitys arkisesta auttamisesta luonnollisena naisen työnä ja vaatimattomana työnä, johon ei tarvita erityisiä taitoja tai koulutusta. Viimeisenä haasteena käsittelen kotipalvelun työntekijää tunkeutuksessa yksityiselle reviiirille ja pohdin, miksi toisen kotiin meneminen on niin vaikeaa. Sitä ennen pohdin yksityisyyttä yleisemmällä tasolla, kodin kehiksestä irrotettuna ja eri merkityksissä, sekä yksityistymistä kehityskulkuna ja sen vaikutusta hoivariippuvaisen ihmisen asemaan.

5.1 Kotiapu julkisen ja yksityisen risteyksessä

Wærnessin (1982; sit. Tedre 1995, 150) mukaan kotipalvelu on toimintaa julkisen ja yksityisen välitilassa. Siksi hoivatyön ristiriitaisuus toimintakenttänä tulee siinä erityisellä tavalla näkyviin. Kotipalvelussa julkinen ja yksityinen sekoittuvat monella tavalla. ”Kotipalvelua voidaan tarkastella osana vanhuspolitiikkaa, joka muuttuu todeksi auttamisen arkisissa käytännöissä. Vanhuspolitiikan osana se on yhtä (julkista, neutraalia, tasapuolista, tehokasta), kodin kehikseen liitettyä toista (yksityistä, joustavaa, sopeutuvaa, väljää)” (Tedre 1999, 39–40).

Raija Julkunen jaottelee Jane Lewisia ja Ilona Ostneria lainaten hyvinvointivaltion erityisyyttä julkisen ja yksityisen risteyksissä seuraavasti:

yksityinen yksityinen eli koti, henkilökohtainen ja ruumiillinen,
yksityinen julkinen eli markkinatalouden yksityinen,
julkinen julkinen eli julkisuus ja politiikka ja
julkinen yksityinen eli ruumiillisiin tarpeisiin vastaava hyvinvointivaltio.

(Lewis & Ostner 1992; sit. Julkunen 1995, 25, kurs. T.K.)

Tähän jaotteluun sovitettuna kotisiivouksen käytännön työ tapahtuu *yksityisen yksityisen* alueella: kodissa, henkilökohtaisessa ja ruumiil-

lisessa. Kun siivouksen tekee ”ulkopuolinen”, julkinen ja yksityinen kohtaavat: hyvinvointivaltio (*julkinen yksityinen*) kunnan kotipalvelutyöntekijän hahmossa tai markkinat (*yksityinen julkinen*) siivouspalveluyrittäjän muodossa kohtaavat asiakkaan yksityisellä reviiirillä. Siivoustyöntekijän mukana kotiin tulevat myös julkisuus ja politiikka (*julkinen julkinen*). Niiden tasolla päätetään, kenen tehtävä hoiva-riippuvaisen ihmisen kotisiivous on — vai onko kenenkään. Layderin (1993; sit. Tedre 1999, 28) mukaan instituutiot näkyvät ruumiillisissa suhteissa vallankäyttönä. Tämä valta voi olla piilevää tai aktiivista, ja sen muodot epäsuoria. Valtaa voi käyttää myös jättämällä hoiva-riippuvainen ilman hoivaa ja käyttämällä resurssit muuhun, esimerkiksi uuteen ostoskeskukseen.

Eronteko julkisen ja yksityisen välillä esiintyi jo aristoteelisessa polis–oikos-jaossa (Julkunen 1995, 15). Hannah Arendtin (1958) mukaan antiikin Kreikan polis oli *julkinen* alue, joka sisälsi politiikan ja vapauden, ja tunki järjestelmänä vain tasavertaisia yksilöitä. Kotitalouden (oikia) ja perheen alue oli *yksityinen*, tiukasti hierarkkinen ja ”luonnollinen” järjestelmä. Polis oli lisäksi maata omistavien miesten aluetta ja oikos naisten aluetta. Kotitalouden tehtäviä hallitsivat välttämättömyydet ja lajin säilyminen, joka oli naisen tehtävä, miehen tehtävä taas oli yksilön ylläpito. Tässä sukupuolittavassa jaossa oikian hierarkkinen systeemi on lisäksi hierarkkisesti alempana kuin poliiksen yhdenvertaisuus. ”Historiallisesti on erittäin todennäköistä, että kaupunkivaltio ja julkisen alue syntyivät yksityisen alueen, perheen ja kotitalouden kustannuksella” (Arendt 1958, 37).

Sukupuoli on historiallisesti tiukasti kiinni julkinen–yksityinen-jaossa. Biologisine, fyysisine ja sosiaalisine piirteineen se on monimutkainen rakennelma, joka ehdottaa miehen ja naisen rooleille velvollisuuksia ja oikeuksia liittyen hoivaan, riippuvuuteen, julkiseen ja yksityiseen sfääriin sekä oikeudenmukaiseen työn ja rahan jakoon. Marja Keränen (1987) ruotii artikkelissaan *Sukupuolijärjestelmä ja julkisen ja yksityisen siirtyvä raja*, miten sukupuoli ja julkinen–yksityinen suhtautuvat toisiinsa ja miten tämä suhde on muuttunut. Keränen esittelee Janet Siltasen ja Michelle Stanfordin (Siltanen & Stanford 1984; sit. Keränen 1987, 21) esittämää kritiikkiä, joka haluaa kyseenalaistaa dikotomian, jossa mies sijoittuu julkiseen sfääriin ja nainen yksityiseen. Sitä voidaan kutsua myyttiksi: siihen palataan, vaikka se tiedetään epätodeksi. Muutkin feministit (ja varmasti muutkin kuin feministit) ovat kritisoineet dualistisia viitekehyksiä ylipäätään siitä, että ne ovat yksinkertaistavia ideologisia rakennelmia. (Ihmisten di-

kotominen jakaminen sukupuolen perusteella on sekin liian mustavalkoinen, koska naisten ja miesten ohella on olemassa myös androgyynejä, transseksuaaleja ja hermafrodiitteja.)

Keränen havainnollistaa naisten asemaa julkinen–yksityinen-akselilla esittelemällä kaksi erilaista käsitystä siinä tapahtuvasta muutoksesta (Keränen 1987, 22–23). Ensimmäistä hän kutsuu lineaariseksi modernisaatiomalliksi. Sen mukaan naisten asema paranee palkkatyön ja poliittisen osallistumisen myötä, siis kun naiset siirtyvät yksityisestä julkiseen sfääriin. Toisen mallin mukaan naisten valta vähenee, kun valta siirtyy kodin ulkopuolelle. Tämän mallin mukaan sama ”moderni”, joka ”lineaarisen modernisaatiomallin” mukaan on parantanut naisten asemaa, onkin merkinnyt naisille pelkästään tappiota. Poliittisen vallan siirtyminen kodin ulkopuolelle ja työpaikkojen erottaminen kotitalouksista vievät vallan naisten vaikutusmahdollisuuksien ulkopuolelle.

Molempiin malleihin liittyy Keräsen (1987) mukaan ongelmia. Ensimmäinen malli käsittelee julkisen ja yksityisen rajan vakiona, se näkee vallan vain edustuksena, eikä huomaa kasvavan hyvinvointivaltion monimutkaisuutta. Se lukitsee yksityisen ja julkisen välisen jaon. Toinen malli taas näkee sukupuolijärjestelmän muuttumattomana, se lukitsee jaon naisen ja miehen välillä: ”Naiset pidetään määritelmällisesti julkisen alueen ulkopuolella” (mt., 23).

Jos nainen siivoaa palkkatyökseen toisen ihmisen kotona, niin siirtyykö hän julkiseen sfääriin parantaen näin asemaansa? Vai juuttuuko hän yksityiselle sfäärille siirtyessään kodista kotiin jääden vaille valtaa, jos valta kerran sijaitsee kodin ulkopuolella? Kodeissa työtään tekevä nainen on määritelmällisesti vallan ulkopuolella sekä julkisen ja yksityisen jaon että sukupuolet lukitsevassa jaossa.

Marja Keränen kysyy, kuinka suuri osa länsimaisesta poliittisesta filosofiasta rakentuu tälle sfäärijaon ja sukupuolijärjestelmän yhdistelmälle, ja esittää, että seuraava vaihe julkisen ja yksityisen suhteessa sukupuoleen näkyy liberalistisen kansallisvaltion nousussa, joka ”luonnollistaa” perheen ja universalisoi perheen erottamisen valtios- ta (Keränen 1987, 24). Porvarillinen valtio vetää julkisen ja yksityisen välille fiktiivisen rajan ja antaa niille erilaiset rationaliteetit: kodille partikulaarisen ja emotionaalisen, julkiselle universaalisuuden ja formaalisuuden. Myös angloamerikkalaisen feministisen kritiikin (mm. Pateman 1989; sit. Julkunen 1995, 15) mukaan maailman dikotominen jakaminen julkiseen ja yksityiseen tuottaa hierarkkista sukupuolieroa, jossa sukupuolille annetaan erilaiset rationaliteetit ja normit:

julkisella puolella ovat markkinoiden itseintressi ja kansalaisen oikeudet, yksityisellä emotionaalisuus ja huolenpito.

5.2 Kehityskulku julkisesta yksityiseen

Julkisen ja yksityisen välissä voi nähdä myös rajanvetoa, jossa julkisen alue kapenee. Yksityistymisen prosessi on osa *läntistä siviilisaatioprosessia* (Elias 1978, 1993; sit. Tedre 1999, 162), jossa asiat muuttuvat ensin privaateiksi, sitten intiimeiksi ja lopulta tabuiksi. Tedre määrittelee tabun *sanomattakin selvästi sopimattomaksi sanottavaksi* (Tedre 1999, 27). ”Tässä prosessissa kaikkia perustavia ja elämellisiä ihmiselämän puolia, jotka koetaan vaaraksi yhteisön ja yksilön elämälle, säädellään yhteisöllisten sääntöjen ja omantunnon avulla yhä kattavammin, hienovaraisemmin ja eriytyneemmin. Tällaisia yhteisössä uhkaksi koettuja asioita ovat kuolema, kuoleminen, seksuaalisuus ja monet ruumiintoiminnot. Kaikki nämä uhat on läntisessä kulttuurissa siirretty ihmisten ’henkilökohtaisiksi’ asioiksi.” (Tedre 1999, 162.)

Yksityistymisen kehityskulun voi nähdä myös *keskiluokkaistumisena*. Kotipalvelutyön syntyhistoriaan liittyen Simonen kirjoittaa, että juuri itsenäistyneen kansakunnan luokkaristiriitojen ratkaisuksi esitettiin ”kasvatusta ja *keskiluokan arvoihin integroimista*” (Simonen 1987, 57, kursivointi T.K.). Mannerheimin lastensuojeluliiton kodinhoitajattaret opettivat maalaisia, joille ”työväenluokan kollektiivisuuden sijasta esitettiin keskiluokan ihanteena ja käytäntönä ollut ideologia yksityistetystä ydinperheestä, jonka keskiössä on nainen: vaimo ja äiti” (Simonen 1987, 57). Väestöliiton kotisisaria taas koulutettiin piikomaan keskiluokalle. Mikäli keskiluokkaistuminen vaatii, että ihmiset jaetaan ”perheisiin” ja ”piikoihin”, niin miten kaikki voivat olla keskiluokkaa ja mahtaako sen arvoihin integroiminen ratkoa luokkaristiriitoja?

Keskiluokkaistamisprojektissa kollektiivisten ja avointen työväenluokkaisten kotien sijaan ihanteena esitettiin naista kehystävä yksityinen ydinperhe. Mm. Tedre (1995, 153) tunnistaa lapsuudestaan kokemuksen kahdesta erilaisesta kotimaailmasta, joista toisessa kodin ovet olivat auki, toisessa kiinni; toisaalla hän (Tedre 1999) muistelee työläisnaisten reheviä juttuja. Tässä valossa keskiluokkaisuus on pidättyvää, estynyttä, hillittyä ja suljettua, työväenluokkaisuus siihen verrattuna avointa, kollektiivista ja värikästä. Pahimmillaan kes-

kiluokkainen asiakas voi tehdä kotipalvelutyöntekijän työstä monin verroin hankalaa: koti on yksityisempi kuin työväenluokkainen, asiakas asettuu hierarkiassa työntekijän yläpuolelle ja pitää tätä piikanaan, ja lisäksi keskiluokkainen koti on sukupuolten välisen työnjaon suhteen työväenluokkaista eriytyneempi: koti ja vain koti on antiikin Kreikan oikoksen tavoin naisen aluetta. Työväenluokkaan kuuluminen ei silti tee ihmisestä tai kotipalvelun asiakkaasta avointa, kollektiivista tai värikästä. ”Kotien avoimuudessa” on kyse myös siitä, ettei kaikilla yksinkertaisesti ole niin isoa asuntoa, että siitä voisi erottaa erilliset tilat elämiseen ja edustamiseen. Se, että kaikki elämisen jäljet (vuode, tiskipöytä) ovat nähtävillä jokaiselle sisäänastujalle, ei ole asukkaalle välttämättä mieltuisaa, vaikka tämä kuuluisikin ”värikkääseen työväenluokkaan”.

Yksityistäminen on myös sitä, että kunnat ja valtio eli julkinen sektori lakkaa tuottamasta palvelua jättäen tekemätöntä työtä yksityisille markkinoille. Julkisten palvelujen joukosta siivottu kotisiivous on moninkertaisesti yksityistä, ja ”yksityinen on joko triviaalia, jolloin se ei ansaitse julkisuutta, tai intiimiä, jolloin sitä on suojeltava julkiselta puuttumiselta” (Julkunen 1995, 15). Erilaiset yksityiseen liitetyt käsitteet (intiimi, privaatti, triviaali) tekevät kotisiivouksesta entistä näkymättömämpää.

Tiivistän kotisiivouksen yksityisyyden pähkinäkuoreen viideksi toteamukseksi:

1. Koti on intiimi paikka, ja intiimiä on suojeltava julkiselta puuttumiselta.
2. Koti on privaatti, yksityinen siivouskohde verrattuna julkisiin tiloihin.
3. Kotisiivous on yksityisasia, eikä kuulu julkisen sektorin tuottamiin palveluihin.
4. Kotisiivous on arkisuudessaan triviaali rutiini, eikä triviaali ansaitse julkisuutta.
5. (Koti)siivous on naisten (luonnollista) työtä, mikä kuuluu yksityisen alueeseen.

Mitä kotisiivoukselle tapahtuu käynnissä olevassa yksityistämisprosessissa, yksityistymisen monissa eri merkityksissä? Kotihoivaa anta-

va, kodista toiseen siirtyvä nainen on jo sukupuolensa tarjoaman roolin ja sfäärin vuoksi syrjässä julkisen alueella sijaitsevista vaikuttamisen mahdollisuuksista. Yllä tiivistetty kehityskulku vain pahentaa tilannetta. Hoivasta riippuvainen kotona asuva vanhus on pulassa, jos hän yksityistyy koteineen ja tarpeineen tabuksi. Käytäessä yhteiskunnallista keskustelua kotipalvelusta intiimi ja julkisuus törmäävät, ja jo se on haastavaa. Julkinen keskustelu ei kuitenkaan saa kunnioittaa yksityisyyttä vaikenemalla, sillä *tabun* ja julkisuuden välinen vuorovaikutus on mahdotonta.

5.3 Hyvinvointivaltion ja hoivan sopimuksia

Reijo Väärälä (Väärälä 1998; sit. Tedre 1999, 20) erottaa neljä sopimusta, joiden varaan suomalaista hyvinvointivaltiota on rakennettu. Ne ovat solidaarisuus- ja täystyöllisyys sopimus, sekä sukupolvi- ja sukupuolisopimus. Solidaarisuussopimus on hyvinvointivaltion perusta ja sen tarkoitus on kantaa vastuu kansalaisista ja pitää yllä yhteiskuntarauhaa. Kurjuuden vaaroilta vältytään jakamalla riskit. Täystyöllisyys sopimus pitää jatkuvaa, kokoaikaista, toimeentulon takaavaa normaalityösuhdetta elämän perustana. (Tedre 1999, 20–29.)

Sukupolvi- ja sukupuolisopimukseen on kuulunut ajatus, että julkinen järjestelmä ottaa vastuuta vanhusten arjen auttamistehtävistä. Samalla on naisten hoivatyötä tunnustettu ja tunnustettu. ”Sopimuksina ne ovat epämääräisiä, mutta silti instituutiot ja ihmiset tuntuvat noudattavan niitä” (Tedre 1999, 21).

Hyvinvointivaltiota on syytetty ”moraalisesta näivettämisestä ja valtion kuormittamisesta tehtävillä, joihin sen kapasiteetti ei riitä” (Julkunen 1993, 256). Kari Wærness hahmottaa kaksi ongelma-aluetta keskustelussa hyvinvointivaltion kriisistä (Wærness 1987, 37): hyvinvointivaltion sosiaalipalvelujen ylikuormitus ja jokapäiväisen elämänjärjestyksen muuttuminen lähinnä naisten roolin uudistuessa. Wærness huomioi myös, että perinteiset sosiologiset dikotomiat kuten yksityisen ja julkisen, kodin ja työn, vapaa-ajan ja työn välinen erottelu eivät päde jaottelut ylittävään huolenpitotyöhön. Huolenpitotyöhön liittyvät sekä identiteetti että toiminta, toisten hoivaaminen ja heidän hyvinvoinnistaan huolehtiminen, se suuntautuu normaalisti itsestä (tekijästä) pois päin, ja hoivaamisen prosessissa yhteiskunta uusintaa itseään ylläpitäen väestön fyysistä ja psyykkistä terveyttä.

Hyvinvointivaltio ei kuitenkaan ole ”yhtenäinen monoliitti, vaan sarja areenoita, joiden sukupuoliset suhteet ja merkitys naisille vaihtelevat” (Julkunen 1995, 25), ja jossa naiset ovat tuoneet julkisuu-teen välittämisen moraalia. Myös kansalaisyhteiskunnan merkitys muuttuu nykyisessä yksityisen ja julkisen rajanvedossa. Julkusen mukaan habermasilaisessa ajattelussa kansalaisyhteiskunta on vapaiden (mies)kansalaisten keskustelufoorumi, sen feminisoidussa muodossa sosiaalipoliittinen mahdollisuus, auttamisen alue, johon huolenpito tulisi siirtää valtiolta (Julkunen 1995, 28). Julkisen ja yksityisen rajojen ja merkitysten liikkua Julkunen muistuttaa, että molemmat ovat tärkeitä, sekä yksityisyys että asioiden politisointi. Ihmiset tarvitsevat huolenpitoa ja hoiva olisi tunnustettava yhteiskunnallisesti hyödylliseksi työksi.

Vanhustenhoidosta käytävässä keskustelussa korostetaan avohuoltoa ja esitetään nykyistä suurempaa roolia tai vastuuta ihmisille itselleen, yrityksille ja kansalaisyhteiskunnalle. Yksinkertaisten tehtävien siirtäminen pois julkiselta sektorilta tarkoittaa uutta sopimusta valtion ja hoivaavien naisten välillä. Samoja tehtäviä tehdään uusissa asemissa hoivayrittäjinä, vapaaehtois- ja järjestötyössä, osuuskunnissa tai epävirallisissa suhteissa. (Tedre 1999, 90.) Työn järjestäminen on haastavaa, sillä Tedren tulkinnan mukaan ihmisten ”ruumiilliset tarpeet myönnetään, mutta niiden kulttuuriset merkitykset kielletään. Myös niihin tarvittavaa työpanosta vältellään” (Tedre 1999, 91).

Silva Tedre tarkastelee väitöskirjassaan kotipalvelun hoivasopimukset mahdollistavia sopimuksia. Näillä *sanattomilla sopimuksilla* Tedre tarkoittaa

jaettuja kulttuurisia merkitysjärjestelmiä ja koodeja, joiden varassa käytännössä toimitaan ja jotka määrittelevät avun antajien ja vastaanottajien välistä suhdetta ja samalla huomattomasti heidän suhdettaan kunnalliseen kotipalveluun, julkiseen auttamisorganisaatioon (asiakkaan näkökulmasta) ja työnantajaan (työntekijän näkökulmasta) sekä myös hyvinvointivaltioon. Hoivasopimukset ovat konkreettisen kohtaamisen tason käsite. (Tedre 1999, 28.)

”Muodollisen toimenkuvan sisällä solmituilla sanattomilla sopimuksilla ratkotaan universaalin palvelun ja yksilöllisyyden konfliktia”, kirjoittaa Tedre (1995, 170).

Näitä kotipalvelun auttamisen arkea kehystäviä sopimuksia Tedre erottelee kuusi (Tedre 1999, 84–86):

1. Käsitys kodin yksityisestä, ei-julkisesta luonteesta. Toisen ihmisen yksityinen on tämän omaa ja määräämää;
2. sukupuolisopimus, jossa kodinhoito ja ruumiillisiin tarpeisiin vastaaminen nähdään naisten työnä;
3. luokkasopimukset, jossa kotityöt toisen kodissa nähdään alempien luokkien naisten työnä;
4. käsitys arkisen auttamisen itsestänselvyydestä ja luonnollisuudesta, hoivan ja siihen liittyvän hiljaisen kokemustaidon kulttuurisesta liittämisestä naiseen;
5. käsitykset vanhuudesta, vanhusten asemasta ja kohtelusta. Ne toimivat mykkinä malleina virallisia ohjeita vastaan sallien tehokkuuden kanssa ristiriitaisen hemmottelun ja torjuen vanhuuden kielteisyyden, sekä
6. ihmisen ruumiillisuuden, ruumiillisen työn ja ruumiillisten tarpeiden toissijaistaminen. Kotipalvelussa ovat läsnä elämän jatkuvuuden kannalta välttämättömät tarpeet, joilla on vanhoja kulttuurisia ja sosiaalisia merkityksiä. Ne jäävät ruumiillisuudessaan taustalle tieteessä, ajattelutavoissa ja käytännössä.

Tedren tulkinnan mukaan ”sosiaali- ja terveydenhuollon ammatillisissa kamppailuissa *kotipalvelun arjessa mahdolliset hoivasopimukset ovat muuttuneet ja niitä on muuteltu* vähin äänin ja huomaamatta” (Tedre 1999, 89). Muutoksia tehdään muokkaamalla hallintoa ja organisaatioita, rajaamalla tehtäviä, ja kielenkäytön keinoin. Muutosten suunnat Tedre tiivistää seuraavasti: kodinhoidosta kotihoitoon, ruumiillisesta työstä abstraktiin auttamiseen, kodista asuntoon ja triviaalista intiimiin.

Luku 6

Kotiavun järjestämisen mahdollisuuksia

Seuraavaksi hahmottelen kotiavun järjestämisen mahdollisuuksia. Tarkoitukseni on kutoa tutkimukseni punainen lanka verkoksi tai köysisillaksi, jonka varassa vanhusten kotia ylläpitävää työtä voidaan järjestää oikeudenmukaisemmin, sekä asiakkaan että työntekijän hyvinvointi huomioiden. Tarkastelen samalla alustavasti kolmannen sektorin soveltuvuutta vanhuspalvelujen tuottajaksi. Verkon kutominen ja kolmannen sektorin toiminta haastavat sekä yksityisyyden että riippumattomuuden.

Ihmisyksilö syntyy täydessä riippuvuuden tilassa. Ruth Lister (1997) esittää, että riippuvuuden ja riippumattomuuden dikotomian sijaan ihmiselämää määrittää trikotomia, jonka osia ovat riippuvuus, riippumattomuus ja keskinäisriippuvuus. Naisten itsenäisen kansalaisuuden rakentajia ovat Listerin mukaan taloudellinen, fyysinen ja emotionaalinen riippumattomuus. Ne eivät sulje ulos keskinäisriippuvuutta, vaan ovat edellytyksiä aidon keskinäisriippuvuuden tunnistamiselle ja toteutumiselle. (Lister 1997, 106.)

Aito keskinäisriippuvuus ja hyvinvointia tuottava, vastavuoroisuutta vaativa yhteisöllisyys eivät mahdu yhteiskuntaan, jossa ihmiset vaativat palveluja vastineeksi maksamistaan veroista, ja toisaalta odottavat, että rahalla saa niitä palveluja, joita hyvinvointivaltio ei tuota. Olen tässä työssäni erotellut palvelun ja hoivan, ja sen perusteella esitän, että palvelujen tarjoaminen tai tuottaminen ei ole hyvinvointivaltion tehtävä. Sen sijaan hoivan järjestäminen tavalla tai toisella on. Tämä järjestäminen ei tarkoita ulkoistamista markkinoille, sillä hoivariippuvaisten vanhusten kotisiivousta on mahdotonta hin-

noitella niin, että sen tuottaminen on kannattavaa yrittäjälle ja että kaikilla tarvisijoilla on varaa käyttää palvelua. Käsitys markkinoista kaikkeen tarpeeseen vastaavana palveluntarjoajana on vähintäänkin ruusuinen. Markkinat vastaavat maksukykyiseen kysyntään. Osa siivouksentarpeisista vanhuksista on tietenkin maksukykyisiä. Olen kuitenkin myös koettanut osoittaa, kuinka ruumiinläheistä ja haastavaa ihmisten kotona tehtävä siivoustyö on. Yrittäjälle löytyy helpompia-kin tarpeita tyydytettäväksi.

Julkinen sektori supistuu, ja kotipalvelun tulevaisuuden kannalta kehityksen suunta voi olla hyvinkin. Mielestäni hyvinvointivaltio on mennyt metsään siinä, että se tarjoaa palveluja. Apua tarvitsevat ihmiset muuttuvat asiakkaiksi, suhtautuvat palveluihin oikeutenaan, käyttävät niitä hyväkseen ja pitävät kotipalveluammattilaisia piikoinaan, ikäänkuin näillä olisi henkilökohtainen velvollisuus palvelulla. Kun pidetään mielessä palvelun ja hoivan välinen ero ja muistetaan, että palvelu (siis palvelu, ei hoiva) passivoi asiakasta ja alistaa työntekijää, julkisen sektorin harjoittama ”palveluntarpeen arviointi” kuulostaa hurjalta: osoitetaan ylhäältäpäin yksille passivoivia oikeuksia ja toisille alistavia velvollisuuksia. Toisaalta hyvinvointivaltio ottaa herkästi asiantuntijan aseman, jolla on valta sanoa, milloin asiakkaan kotona täytyy siivota tai milloin ihmisen voi jättää ilman apua.

Kuten alussa tunnustin, tein itse kotisiivoustyötä järjestön välityksellä. Työntekoamme kutsuttiin puolivapaaehtoiseksi. Vapaaehtoisuudella voidaan tarkoittaa mm. sitoutumattomuutta, jolloin se vastaa Wærnessin (1984; sit. Ungerson 1990) spontaanin hoivan määritelmää: esim. naapuriapua voi antaa impulsiivisesti, sitoutumatta antamaan sitä jatkossa. Järjestössämme oli sovittu, että kukin tekee lupaamansa asiakaskäynnit ja suurin osa kollegoistani oli myös ”sydämeltään” hyvin sitoutunutta työhönsä ja ennenkaikkea asiakasiin. Toisaalta meillä ei ollut velvollisuutta ottaa vastaan asiakaskäyntejä ja olimme vapaita lopettamaan työn koska tahansa ilman irtisanomisaikoja. Pystyimme siis vapaasti valitsemaan asiakkaamme ja tekemämme työn. Vapaaehtoisuutta käytetään myös palkkottomuuden synonyymina. Me puolivapaaehtoiset saimme työstä pienen korvauksen asiakkaalta, järjestävä organisaatio toimi welfare-mix-rahoituksella Raha-automaattiyhdistyksen, kaupungin, jäsenmaksujen ja lahjoitusten turvin.

Vapaaehtoisuuden näkökulmasta asiakkaan työntekijään kohdistama piioittelu on hävytöntä. On myös erikoista mennä hoivaamaan

verovarojen, Raha-automaattiyhdistyksen rahoituksen, jäsenmaksujen ja lahjoitusten mahdollistamana — ja joutua 300 neliön taloon kiillottamaan kattokruunuja nimellistä korvausta vastaan. Valitsin työni siksi, että halusin tehdä jotain hyödyllistä ja merkityksellistä, en halunnut myydä mitään enkä valmistaa tavaraa jo valmiiksi ylikuormitettuun maailmaan. En kuitenkaan ollut niin epätoivoinen, että minun olisi tarvinnut piikoa. En myöskään halunnut kotiapulaiseksi, vaikka asiakas olisi arvostanut minua, työtäni ja kiiltäviä lamppujaan.

Organisaatio, jonka välityksellä työskentelin, edustaa ns. kolmatta sektoria. Kolmatta sektoria on esitetty ratkaisuksi mm. tekemättä jäävään hoivatyöhön ja vaikeasti työllistyvien ihmisten työllistymiseen. Kolmas sektori voisikin ratkaista osan molemmista haasteista mutta ei ilman ehtoja. Sekä avun antamiselle että työllistämislle on rajoituksia ja niille täytyy luoda perustellut pelisäännöt, jotta työ kelpaa niin työntekijälle, asiakkaalle, että yhteiskunnalle.

Avun antaminen on rajoitettava hoivaan. Kolmas sektori perustuu vastavuoroisuuteen ja yhteisöllisyyteen, eikä sen tarvitse matkia universalistista kaikki tarpeet täyttävää hyvinvointivaltiota, saati markkinoita, joilta saa mitä tahansa, kun maksaa tarpeeksi. Kolmas sektori voi joustaa asiakkaan tarpeiden mukaan, mutta myös asiakkaan on osallistuttava talkoisiin. Jostain on luovuttava, sillä ei ole kohtuullista siivouttaa kolmeasataa neliötä yhteisöllisellä organisaatiolla.

Täytyy löytää myös perusteltu vastaus moniin hankaliin kysymyksiin, tulenaroistakin moraalisisista ongelmista täytyy saada ote. Vastausten etsinnän voi aloittaa muotoilemalla kysymyksistä täsmällisiä. Esimerkiksi: Kuinka usein liikuntakyvyttömällä ihmisellä on oikeus juoda niin paljon alkoholia, että kotihoivajalle koituu ylimääräistä työtä? Tai: Montako ylimääräistä siivoustuntia asiakkaalle annetaan siksi, että tämä on mies? Tai: Millaisia sanktioita asiakkaaseen voidaan kohdistaa, jos tämä kohtelee kotihoivajaa huonosti?

Jos näihin kysymyksiin ei uskalleta vastata suunnittelun ja päätösten tasolla, kukin työntekijä joutuu ratkaisemaan ne itse ruohonjuuritasolla. Minusta tuntuu, että minulla saattaisi olla jo kantia sanoa asiakkaalle, etten suostu kiillottamaan hopeita enkä hakemaan viinaa joutuakseni siivoamaan ulosteroiskeita. Jos Suomella on varaa kouluttaa kokeneita äitejä valtiotieteen maistereiksi ja laittaa heidät sitten siivoamaan, niin päätöstenteko ja arvionti voidaan jättää ruohonjuuritasolle. Muussa tapauksessa ohjat on uskallettava

ottaa käsiin jo ennen käytännön hankauksiin joutumista, vuorovai-
kutuksessa teoreetikkojen ja ruohonjuuritason tekijöiden, sekä hoi-
vattavien että hoivaajien kanssa.

Myös ns. hankalasti työllistettävien työllistämisessä vanhusten
kotihoivaan on rajoitteita, mikä ei tarkoita sitä, ettei ketään voida
työllistää. Kuten olen tuonut esille, kotihoiva ei ole helppoa, jokaiselle
sopivaa työtä. Kukaan tuskin haluaisi viikottain iäkkään omaisensa
kotiin vieroituslääkehuurussa elävää tai muuten vakavasti päihdeon-
gelmaista hoivaajaa. Pitkäaikaistyöttömissä on kuitenkin myös niitä,
jotka turhaan etsivät samanlaista työtä kuin mitä minä tein. Koti-
hoivatyössä pärjää mainiosti ilman myyntihenkisyyttä ja kilpailunha-
lua. Ketään ei tarvitse talloa edetäkseen uralla. Kunnollinen organi-
saatio, joka pystyy perustelemaan pelisääntönsä sekä asiakkaille että
työntekijöille, voi tarjota työtä, jonka mielekkyyttä ei juuri tarvitse
miettiä.

Rahoitus on kysymys, johon kolmannen sektorin organisoima hoi-
vatyö törmää useammalta taholta. Raha-automaattiyhdistyksen on
pienennettävä palveluun keskittyneiden, ns. yleishyödyllisten yhteisö-
jen saamaa tukea, koska kolmannen sektorin katsotaan vääristävän
hintoja ja sotkevan kilpailua. Julkinen sektori taas pelkää lisäystä ve-
rotaakkaan. Markkinasektori ei kuitenkaan todennäköisesti ole kiin-
nostunut maksukyvyttömistä asiakkaista. Kolmas sektorikaan ei voi
huolehtia heistä täysin ilmaiseksi, sillä työntekijöille täytyy maksaa
palkkaa. Rahoitus olisi kenties helpompi järjestää, jos toiminta oli-
si selkeästi, tai ainakin perustellusti rajattua. Julkiselle sektorille
pitäisi pystyä osoittamaan, että kyseessä on välttämätön hoiva eli
perusturva. Yksityisen sektorin kanssa pitäisi käydä rajanvetoa siitä,
kummalle toimijalle asiakas maksukykyensä tai tarpeittensa perus-
teella paremmin soveltuu. Yksityinen sektori (sikäli kun sitä voidaan
käsitellä tällaisena monoliittina) ja sitä puolustava lainsäädäntö voisi-
vat lähestyä hoivan tarvitsijoita myös yhteisöllisestä tai kansalaisyhteis-
teiskunnan näkökulmasta sen sijaan, että näkevät nämä asiakkaina,
joista on käytävä tiukkaa kilpailua. Ei kaikki yhteisöllinen ja yleis-
hyödyllinen ”sotke kilpailua”. Tai kansalaisyhteiskunnan näkökul-
masta voi sanoa, että markkinat sotkevat yhteisöllisyyttä.

On hienoa, jos ihmiset saavat asua kotonaan mahdollisimman
pitkään. Täytyy kuitenkin tunnistaa, milloin tuo ’mahdollisimman
pitkään’ loppuu. Jos ihminen huutaa kotona yöt ja pelkää päivät,
tai asuu oloissa, joissa hajuhaitat leviävät rappukäytävään, ’liian
pitkään’ on alkanut. Se, että jotenkuten sinnittelee elämän ja kuole-

man rajoilla kotonaan, ei ole ihmisarvoista asumista ja elämää, eikä sen perusteeksi riitä yksilöllisyys tai autonomia.

”Jos päätyisimmekin johonkin täsmällisen ja käsinkosketeltavaan, joka ilmaisee omaa kokemustamme ja joka saa osuvuutensa kaipauksestamme, niin saamme ehkä kokea sen ilon, että miehetkin tunnistavat siitä oman kaipuunsa johonkin muuhun kuin siihen maailmaan, jossa nyt elävät. Hehän ovat orjia kuten mekin heidän itsensä luomassa järjestelmässä.” (Elin Wägner 1941, 153; sit. Norrgård 1987, 198.)

Luku 7

Yhteenvedo ja keskustelua

Tässä viimeisessä luvussa palaan tutkimuksen alussa esitettyihin kysymyksiin ja tavoitteisiin. Kysyin, onko siivouskyvyttömällä vanhuksella oikeus saada siivousapua ja onko jollakulla vastaava velvollisuus siivota, onko siivoaminen ylipäätään välttämätöntä, onko siivous hoivapoliittinen kysymys ja mikä on niukkenevan hyvinvointivaltion vastuu, sekä voidaanko siivous yksityistää pois julkiselta sektorilta ja millä perusteilla.

Lähdin liikkeelle joukosta solmukertomuksia ja kysyin myös, miksi toisen kotiin meneminen on vaikeaa, miksi mies ei siivoa, ja onko vanhuksella vastuuta oman kotinsa suhteen, jos joku muu käy siivoamassa. Kysyin myös, miten suhtautua asiakkaan katseeseen ja mietin, mitä asiakaslähtöisyys on. Entä miksi kotona siivoaminen on huonosti palkattua vaikka se on välttämätöntä ja raskasta? Purin solmukertomusten sisältämät kysymykset köydenvedoksi kodin ja laitoksen, hoivan ja siivouksen, työn ja ei-työn, sukupuolten, sukupolvien, luokkien, sekä yksityisen ja julkisen välillä. Teorettinen tavoitteeni oli päästä näiden dikotomioiden taakse ja purkaa ne ymmärrettäviksi.

Purkutyön päätteeksi vastaan esittämiini kysymyksiin sikäli, kun niihin vastausta löytyi. Vastauksiin sisältyy ja liittyy jo kirjoitustyön edetessä tuloksina esiin nostettuja asioita. Kotiluvusta (luku 2) käy ilmi, että kodilla on erityisen suuri merkitys vanhukselle ja hänen hyvinvoinnilleen. Siivous on olennainen osa kodin ylläpitoa, ja siivoamaton koti on vähemmän koti. Kun koti on erityisen merkityksellinen, ”vähemmän koti” uhkaa hyvinvointia monin tavoin. Siksi siivous on välttämätöntä. Samasta syystä siivous on myös hoivapoliittinen kysymys. Vanhuspoliittisissa ohjelmissa tavoitteeksi on asetettu kotona asuminen, ja jos jotakin tavoitellaan, sille täytyy antaa myös

edellytykset. Ihmisarvoinen tai edes itsenäinen vanhuus ei toteudu sikolätissä.

Hoivaa käsittelevän luvun (luku 3) perusteella katson, että vanhuksella on oikeus saada siivousapua, jos se täyttää hoivan ehdot. Oleellinen käytäntöön vaikuttava käsitteellinen rajausta kulkee palvelun ja hoivan välillä. Avuntarpeen syynä täytyy olla se, ettei itse selviä työstä kohtuudella ja työn tulee olla arjesta ja jatkuvuudesta huolehtimista. Tällaisen hoivan antaminen voidaan myös nähdä yhteisöllisenä velvollisuutena samalla tavalla kuin muihinkin ns. perustarpeisiin vastaaminen. Haluttomuus tai perustarpeet ylittävien ylellisyyksien ylläpito eivät oikeuta ainakaan vastikkeettomaan avunsaantiin. Tämä ei tarkoita, että vanhuksen elämän pitäisi olla selviytymiskamppailua tai ettei vanhuksella ole oikeutta olla haluton siivoamaan tai ettei hänellä saa olla ylellisyyttä, mutta silloin avustamista on vaikea nähdä yhteisön tai yhteiskunnan velvollisuutena. Markkinasektori, ystävät ja sukulaiset ovat oikeampi taho perustarpeet ylittävien palvelujen antajaksi.

Mies ei siivoa, jos ei osaa (luku 4). Iäkäs mies ei, kuten eivät muukaan vanhuksat, kuitenkaan kokonaan välty vastuulta oman kotinsa ylläpitämisessä. Jos hoivaa järjestetään yhteisöllisin perustein, myös hoivan vastaanottajan on tehtävä voitavansa. Siivoustaidoton mies ei tarvitse piikaa vaan topakan siivoustaitoisen tädin (tai sedän!), joka perehdyttää imurinkäytön saloihin. Työtä voidaan hyvin tehdä yhdessä myös sellaisessa kodissa, jossa asukas pystyy vielä johonkin muttei kaikkeen. Moni vanhus pystyy esimerkiksi tiskaamaan mutta tarvitsee apua astioiden nostamisessa kuivauskaappiin. Yhdessä kotihoivajaan kanssa tiskaaminen pitää kiinni arjen töissä mutta ei vaadi samanlaista ponnistusta kuin yksin tekeminen. Olenainen sukupuolittuneeseen työhön ja taitoon liittyvä piirre toisen kotona tehtävässä siivoustyössä on se, että siinä on opettelemista sekä tekijällä että asiakkaalla sukupuolesta riippumatta.

Asiakaslähtöisyys sisältää kauniin ajatuksen, mutta ainakaan yhteisöllisin perustein järjestettyyn hoivaan sitä ei voi sellaisenaan — mitä se lieneekin — soveltaa. Ensinnäkin hoivaja on yhtä arvokas ihminen kuin hoivattavakin, eikä hoivattavan etua saa repiä hoivajan selkänahasta. Toiseksi hoivassa ei ole ”asiakasta” markkinoilla vallitsevassa merkityksessä, hoivan ”asiakas” ei ole aina oikeassa siinä mielessä, että hän voisi vaatia mitä tahansa sillä perusteella, että maksaa. Sen sijaan hoivassa voi hyvin soveltaa muita asiakaslähtöisyyteen liittyviä periaatteita, kuten yksilöllistä kuuntelemista, hoivajaan omaa-

maa asiakaskohtaista asiantuntijuutta ja räätälöityjä toimintatapoja. Jos asukas ilahtuu imuroiduista aamutossuista enemmän kuin hohtavista peleistä tai jos tietynmittaiset porkkanasuikaleet keitossa pelastavat päivän, voidaan maassa toimia maan tavalla. Hankalalta tuntuvan asiakkaan oikkujen noudattaminen voi oieta yksilölliseksi huomioonottamiseksi, mutta se vaatii asiakkaalta ystävällisyyttä hoivaa-jaa kohtaan ja asiantuntijuuden jakamista tasavertaisessa hoivasuh-teessa.

Huono palkka on yhteydessä naiselle luonnolliseksi katsotun työn alhaiseen statukseen. Statusta alentaa myös se, ettei kotisiivouksen katsota vaativan koulutusta tai erityisiä taitoja. Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt osoittamaan, että hoivan ehdot täyttävä toisen ihmisen kotona tehtävä siivous on paitsi välttämätöntä myös vaativaa. Työn alhainen status ei myöskään ole asiakkaan etu.

Joitakin toisen kotona siivoamisen vaatimia asioita voidaan varmasti opettaa, kaikkea kuitenkin ei. Se, että kaikkea ei voi opet-taa, ei tarkoita sitä, ettei koulutus ole mahdollista tai tarpeellista. Se tarkoittaa, että pelkkä koulutus ei riitä. Hoivariippuvaisen ihmi-sen kotona työskentely vaatii mielestäni koulutuksen lisäksi kasva-tusta ja kokemusta. Kasvatuksella tarkoitan tässä kolmea eri asiaa: työntekijän tahdikkuutta ja kykyä empatiaan, asiakkaan valistamista hoivatyön ehtoihin, ja lisäksi hoivaajan ja hoivattavan yhteistä kas-vamista ja keskinäistä kasvattamista toimivaan hoivatyösuhteeseen. Haluaisin vaatia hoivaajalta myös elämäkokemusta. Kodeissa näkee asioita, jotka muuttavat hoivaajan käsityksiä elämästä ja maailmas-ta. Leskeys, yksinäisyys, sairaus, kuolema, eritteet, hajut, pelot ja huolet voivat musertaa hoivaajan, jos kaikki tulee uutena ja ennen kokemattomana asiana. Ihmiskohtaloihin liittyy suuria suruja ja suu-ria iloja, ja hoivaaja joutuu ja pääsee osaksi molemmista. Iloja ei kuitenkaan jaksa nähdä jos hautautuu huoliin. Siksi hoivaajalla on hyvä olla elämäkokemusta, omaksi ja elämäkokemuksella varuste-tun kanssaihmissen iloksi ja turvaksi.

Kotia ja toisen kotia käsittelevissä luvuissa kävi selväksi, että toisen kotiin on vaikea mennä, koska koti on intiimi paikka. Tiivistin kotisiivouksen yksityisyyden seuraavasti:

1. Koti on intiimi paikka, ja intiimiä on suojeltava julkiselta puut-tumiselta.
2. Koti on privaatti, yksityinen siivouskohde verrattuna julkisiin tiloihin.

3. Kotisiivous on yksityisasia, eikä kuulu julkisen sektorin tuottamiin palveluihin.
4. Kotisiivous on arkisuudessaan triviaali rutiini, eikä triviaali ansaitse julkisuutta.
5. (Koti)siivous on naisten (luonnollista) työtä, mikä kuuluu yksityisen alueeseen.

Kodin tilan yksityisyys ei ole tämän vuosisadan keksintö, ja yhteiskunnassa on nähtävissä tendenssi, jossa yksityistymisen prosessi etenee kohti tabua, joten kynnyksen madaltaminen ei ole helppoa. Se ei kuitenkaan ole mahdotonta, ja asukas, hoivaja ja hoivaa järjestävä organisaatio voivat helpottaa avun antamista ja vastaanottamista monella tavalla. Kodissa tehtävään työhön liittyy myös muita työtä vaikeuttavia piirteitä, kuten valtakysymyksiä (luku 4). Piiottelusta, kyttäämisestä, ja muista sukupuoleen ja vallankäyttöön liittyvistä ongelmallisista asetelmista päästään eroon selkeillä organisaatiotasolta tulevilla pelisäännöillä, joissa työntekijänkin tarpeet huomioidaan, sekä koulutuksella, jota tarvitsevat niin hoivaja kuin hoivattava. Pelisääntöjen luominen vaatii organisaatiolta yksilöllistä paneutumista kuhunkin tapaukseen ja taitoa ja uskallusta ratkoa hankalia kysymyksiä. Parityöskentely, kekseliäät toimintatavat ja koulutus (esim. tarinateatterityöskentely) ja vaikka lakisääteinen työn tauotus asiakkaan silmien ulottumattomissa helpottaisivat monen työtä.

Niukkenevallakin hyvinvointivaltiolla on vastuunsa hoivapoliittisten kysymysten ratkaisuisa, mutta vastuunkantamisen ei välttämättä tarvitse tarkoittaa verotaakan kasvattamista. Hoivavastuuta ei kuitenkaan saa järjestää sokeasti yksityistämällä, sillä välttämättömään hoivaan täytyy olla varaa kaikilla. Markkinoiden ja omaisten lisäksi vanhuksille on tarjolla apua monenlaisilta toimijoilta. Kuntien niukentaessa palvelujaan kotiin tuovat hoivaa mm. sosiaaliset yritykset, kolmas sektori, vapaaehtoiset auttajat ja yhden ihmisen työllistävät toiminimet. Tulevaisuudessa uudenlaiset toiminnan muodot todennäköisesti yleistyvät. Niiden on huomioitava työntekijöiden ja asiakkaiden tarpeet eri tavalla kuin perinteisten toimijoiden. Monikaan aloitettava sosiaalinen yritys ei varmaankaan pysty tarjoamaan työntekijöilleen kunnan työntekijöille perinteisesti kuuluvia etuja, pysyvästä työpaikasta puhumattakaan. Työntekijän olot ja tulot on silti jollain tavalla turvattava, sillä vanhusten kotona tehtävä työ on tärkeää ja haastavaa, ja sen kysyntä kasvaa kaiken aikaa.

Hoivan ja palvelun ja toisaalta välittömän hoivan, välillisen hoi-
van ja huolenpidon välillä tehtävät erottelut ovat olennaisia kysy-
myksiä apua tarjoavan toimijan kannalta. Hoivaamishaluinen voi olla
vaikea motivoitua työhön, jos vanhus ei olekaan ns. todellisen avun
tarpeessa, vaan toivoo palvelua. Toisaalta myös pelkälle seura- tai
ystäväpalvelulle on varmasti kysyntää, mutta siitä taas ei voi pyytää
niin korkeaa hintaa, että se elättäisi toiminimen tai sosiaalisen yrityk-
sen työntekijää. Vapaaehtoiselle, usein palkatta vapaa-aikanaan aut-
tavalle välitön hoiva voi olla liian sitovaa ja rankkaa. Jos työntekijällä
taas on esim. sairaanhoidollinen koulutus, niin avun antajan valmiu-
det eivät kohtaa välillisen hoivan vaatimuksia. Organisaation tai toi-
mijan, joka haluaa vastata kotona asuvien vanhusten tarpeisiin, on
tunnettava ja tunnistettava sekä tarpeiden kirjo että omien resurssien
määrä ja laatu. Työntekijän ohella hoivaa vastaanottavan ikäihmisen
on tunnettava olonsa turvatuksi. Hoivariippuvaisen vanhuksen koti ei
voi toimia hoivan organisoinnin tai erilaisten työllistämiskokeilujen
testipaikkana.

Lopuksi

Tämän työn alussa rinnastin tutkimuksenteon aloittamisen ja suur-
siivouksen. Jossain tutkimuksenteon vaiheessa analogisuus päättyi.
Tähän päättymiseen liittyy jonkinlainen oivallus tutkimuksenteon
luonteesta, tai ainakin oma kokemukseni siitä. Alussa kuvittelin, että
tutkiminen ja siivoaminen tuottavat samankaltaista jälkeä — esimer-
kiksi työpöytä siistiytyy. Näin ei kuitenkaan käynyt, sillä päästessäni
solmukertomusteni tuntemusten taakse kiinnostavat ja merkityksel-
lisen tuntuiset asiat vain lisääntyivät. Nyt työpöytäni on vielä pa-
hemman näköinen kuin aloittaessani. Eikä työpöytä ja sen alus enää
riitä: muistiinpanovihkoja, lehtileikkeitä ja myöhästyneitä kirjaston
kirjoja on paitsi kaikilla muillakin pöydillä ja lattioilla, myös sängyn
alla ja vaatekomerossa.

Jotain on kuitenkin tapahtunut. Solmukertomuksiin kirjatut tun-
temukseni, tiedostamattoman ja tiedostetun rajalla keikkuvat, ruu-
miillistuneet ajatukseni ovat saaneet oikeutuksen. Ne ovat muuttu-
neet epämääräisestä ahdistuksesta ja hämmennyksestä ymmärrettä-
viksi suhtautumistavoiksi. Se, että olen esimerkiksi tuntenut tuskais-
ta alistetun ihmisen kiukkua, on johtunut siitä, että minua on koh-
deltu kuin piikkaa. Se ei ole johtunut siitä, että olisin liian herkkä

ihmisläheiseen työhön tai siitä, että minulla olisi huono itsetunto. Voi olla, että minulla on nuo ominaisuudet, mutta yhtä kaikki, jotkut asiakkaat todella kohtelevat kotityöntekijöitä piikoinaan, muutama jopa täysin tietoisesti ja mielestään oikeutetusti. Ja monet kotityöntekijät jakavat kanssani saman kiukun. Asiakastakin voi ymmärtää hänen sosiokulttuurista taustaansa vasten, mutta kiukku piikana pitämistä kohtaan on silti oikeutettu ja hyväksyttävä tuntemus.

Työpöydällä on kaaos ja päässä entistä enemmän setvittävää, mutta nyt seison sotkun seassa ylpeänä. Työ ei lopu, mutta onneksi vettä on enemmän kuin paskaa.

LÄHTEET

Andersson, Sirpa (1998). Hoivapesti Lemillä ja Savitaipaleella — arjen taidot käyttöön. Teoksessa Haverinen, Riitta & Simonen, Leila & Kiikala, Irma (toim.) Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Stakes raportteja 221, 246–256.

Arendt, Hannah (2002, alkuperäisteos 1958). *Vita activa*. Helsinki: Vastapaino.

Espoon vanhuspoliittinen ohjelma, <http://www.espoo.fi>. 10/2004.

Goffman, Erving (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. New York: Anchor Books.

Haatanen, Pekka (1968). Suomen maalaisköyhälistö. Porvoo: WSOY.
Helsingin Sanomat (2005). Pääkirjoitus 21.3.2005.

Jokinen, Eeva (1996). Väsynyt äiti. Äitiyden omaelämäkerrallisia esityksiä. Helsinki: Gaudeamus.

Julkunen, Raija (1993). Hyvinvointivaltion ajatusmuoto ja sosiologiset kehykset. Teoksessa Korvajärvi, Päivi & Nätkin, Ritva & Salonie-mi, Antti (toim.) Tieteen huolet, arjen ihmeet. Tampere: Vastapaino. 256–268.

Julkunen, Raija (1995). Feministiseen analyysiin. Teoksessa Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino. 15–28.

Kainlauri, Anne (1998). Kohtaaminen kotityön näyttämöllä. Teoksessa Haverinen, Riitta & Simonen, Leila & Kiikkala, Irma (toim.): Kohtaamisia sosiaali- ja terveysalan areenoilla. Stakes raportteja 221, 182–198.

Karisto, Antti & Takala, Pentti & Haapola, Ilkka (1999). Matkalla nykyaikaan. Elintason, elämäntavan ja sosiaalipolitiikan muutos Suomessa. Porvoo: WSOY.

- Keränen, Marja (1987). Sukupuolijärjestelmä ja julkisen ja yksityisen siirtyvä raja. Teoksessa Saarinen, Aino & Hänninen-Salmelin Eva & Keränen Marja (toim.): Naiset ja valta. Tutkijaliitto, 21–28.
- Kosonen, Ulla (1997). Nähdynsi tulemisen kaipuu ja häpeä. Teoksessa Jokinen Eeva (toim.) Ruumiin siteet. Tekstejä eroista, järjestyksestä ja sukupuolesta. Tampere: Vastapaino, 21–41.
- Kunsti, Mia (1995). Curling-perheissä tehdään liikaa lapsen hyväksi. <http://www.pirkka.fi/napero/opas-lapsiperheen-arkeen/arjen-psykologiaa/curling-perheissa-tehdaan.aspx>. Luettu 1.11.2005. Pirkka-lehti huhtikuu 2005, 86–88.
- Lister, Ruth (1997). *Citizenship: Feminist Perspectives*. New York: New York University Press.
- Norrgård, Doris (1987). Äidillisyyden feminismin konkreettinen utopia. Teoksessa Saarinen, Aino & Hänninen-Salmelin, Eva & Keränen, Marja (toim.): Naiset ja valta. Tutkijaliitto, 193–212.
- Raha-automaattiyhdistys (2005). Vuoden 2006 valmistelun taustamuistio. <http://www.ray.fi/avustustoiminta/hakeminen/linjauksia.php>. Luettu 1.11.2005.
- Simonen, Leila (1987). Kunnallinen kodinhoitaja: Suomalaisen naisammattin synty ja kehitys. Teoksessa Saarinen, Aino & Hänninen-Salmelin, Eva & Keränen, Marja (toim.): Naiset ja valta. Tutkijaliitto, 55–63.
- Sipilä, Jorma (2003). Hoivan organisointi: vaivaistalosta markkinataraksi. *Janus* 11 (1), 23–38.
- Street-Porter, Janet (2004). I'll do anything except go into a care home. Independent Digital (UK). <http://www.independent.co.uk>. Luettu 6.2.2004.
- Tedre, Silva (1995). Julkinen auttaja yksityisessä kodissa. Teoksessa Eräsaari, Leena & Julkunen, Raija & Silius, Harriet (toim.) Naiset yksityisen ja julkisen rajalla. Tampere: Vastapaino, 150–170.
- Tedre, Silva (1999). Hoivan sanattomat sopimukset. Tutkimus vanhusten kotipalvelun työntekijöiden työstä. Joensuun yliopisto.
- Tedre, Silva (2004). Likainen työ ja virallinen hoiva. Teoksessa Henriksson, Lea & Wrede, Sirpa (toim.) Hyvinvointityön ammatit. Helsinki: Gaudeamus, 63–83.

Tuohinen, Titta (2000). Heinäsirkka vai muurahainen? Suomalaisen työhalun psykologisilla juurilla. Teoksessa Hoikkala, Tommi & Roos, J.P. (toim.) 2000-luvun elämä. Sosiologisia teorioita vuosituhannen vaihteesta. Helsinki: Gaudeamus, 238–266.

Twigg, Julia (2000). *Bathing — the body and community care*. New York: Routledge.

Ungerson, Clare (1990). The language of care: Crossing the boundaries. Teoksessa Ungerson, Clare (toim.): *Gender and Caring. Work and Welfare in Britain and Scandinavia*. London: Harvester Wheatsheaf, 8–33.

Vilkko, Anni (2000). Riittävästi koti. *Janus* 8 (3), 213–230.

Wærness, Kari (1987). Lisääkö perheiden kasvanut symmetrisyys julkisten hoitopalvelujen kysyntää? Teoksessa Saarinen, Aino & Hänninen-Salmelin Eva & Keränen Marja (toim.): *Naiset ja valta*. Tutkijaliitto, 37–54.